
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 1 kr. 50 öre.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1905 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom uppsatser i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade meddelanden från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare prejudikat m. m. ur Sveriges administrativa praxis. På grund af därom från åtskilliga håll framställd begäran kommer tidskriften dessutom att meddela kortare anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlovats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af doc. L. WIDELL såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af kammarrådet d:r G. THULIN. Litteraturafdelningen kommer att redigeras af Fil. Lic. S. WALLENGREN.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1904.

P. Fahlbeck.

Ett politiskt program.

Af

Professor P. Fahlbeck.

Årets valstrid är till ända. De politiska programmen ha därvid öfverflödat, så att de fleste säkert äro mer än mätta därpå. Nu ha dessa stridsrop äfven gjort sin tjänst och läggas på hyllan i den politiska rustkammaren till nästa gång om tre år. Hvarför då åter tala om och uppställa ett politiskt program? Är det ej att komma post festum med öfverloppsgärning? I första ögonblicket kan det väl tyckas så, men ser man närmare till, så finner man tvärtom, att ett politiskt program nu just är af nöden.

De många programmen, som nyss tutades i våra öron, voro endast *valprogram*. Deras uppgift var att utgöra bete vid valfisket, vinna röster och slå motståndarne. De duga ej heller till annat, ty de voro sväfvande på målet och obestämda samt för öfrigt mycket likformiga. Bortser jag från socialisternas program, som är ett och samma öfver hela världen, och som är till syftet klart, så kan om de öfriga sägas, att de innehålla mest allmänna satser, hvarom alla kunna enas. För att vinna röster från så vida kretsar som möjligt måste uttalandena hållas i obestämd allmänhet. Därför äro de olika programmen efter orden mycket lika. Den enda verkliga olikheten gällde valsättet vid en eventuell rösträttsreform. Funnes icke den, så skulle man icke kunna skilja på höger och vänster i dessa program, just så som det var för tre år sedan, då frågan om proportionalismen ännu ej trängt sig så fram, och då också alla program voro som stöpta i en form.

Tydligt är emellertid, att vid sidan om dessa retoriska och föga sägande aktstycken, som för öfrigt icke förbinda till någonting, behöfves ett verkligt *arbetsprogram*. Mer än någonsin är detta af nöden. Vi ha kommit ifrån det för mången så trygga kompaniskapet med Norge; vi skola gå allena och ensamme svara för nutid och framtid. Det är då af högsta vikt, att de för ögonblicket sväfvande offentliga frågorna lösas, på det att vi må kunna med odelad kraft vända oss från det politiska lifvets öknar till det enskilda arbetets fält, där utvecklingens verkliga frukter mogna. Men härtill fordras i första hand klar insikt om, både hvad som bör göras, och huru det bör göras, m. a. o. ett verkligt arbetsprogram. Ett sådant kan icke sammansättas af allmänna fraser eller med tanke blott på att partiet skall segra och den personliga ärelystnaden tillfredsställas. Det måste i klara ord gå rakt på saken och som mål ha det helas väl, icke ett partis seger.

För att formulera ett sådant program måste man emellertid se tingen i fågelperspektiv och ur större synpunkter, än hvad parti-striden för dagen tillåter. Därför först några ord om politiska program i allmänhet och de arbetsuppgifter på det offentliga lifvets område, som föreligga för närvarande i Sverige.

De politiska programmen växla i det oändliga i fråga om de särskilda uppgifter, som föranledt dem. Men för så vidt som dessa uppgifter äro af saklig innebörd och åsyfta en reformering af bestående inrättningar och rättsförhållanden, så kunna alla sådana program hänföras till ettdera: *program efter ideal* eller *program efter behof*. Ty visserligen måste till grund för hvarje reform och sålunda äfven för hvarje program om reformer ligga ett mänskligt behof. Men såväl reformernas motivering som deras syfte kan vara mycket olika. I ena fallet är behofvet icke det enda motivet till reformen; vid sidan därom verka, som ännu starkare bevekelsegrund, vissa allmänna ideer om, huru saken bör teoretiskt bäst ordnas. Vidare betraktas hvarje enskild reform blott såsom ett steg på vägen till ett drömdt framtidsland. I det andra fallet åter är behofvets omedelbara afhjälpande a och o uti hela reformen och denna själf sitt eget ändamål. Man reformerar efter erfarenheten och förhandenvarande behof utan hänsyn till spekulationer om det bästa tänkbara.

Dessa båda vidt skilda tillvägagångssätt äro intet nytt och för nutidens politiska program egendomligt. De ha funnits lika länge som öfverhufvud en lagstiftning, och de ha i äldre tider som nu ständigt täflat om företrädet. Sällan torde den ena principen ha fullständigt utträngt den andra, ty de ha ett inre psykologiskt sammanhang, men mycket vanligt är, att endera öfvervägande tillämpas. Ja, man kan iakttaga hela folk eller tidsperioder, som mera följa den ena principen än den andra vid ordnandet af sina angelägenheter. Sålunda voro de gamle grekerna i allmänhet mera benägna för att stifta lagar efter ideal, medan romarne alldeles öfvervägande rättade sig efter behofven. Och det samma kan sägas i nutiden om Frankrike efter 1789 å ena sidan, England å andra. Ännu tydligare framträder likväl denna motsats uti de två partier, som städse funnits och skola finnas, och som vi nu kalla liberala eller radikala och konservativa. Som bekant förekomma äfven andra partibildningar, långt starkare än dessa, sociala, nationala, religiösa, ekonomiska o. s. v. Men vid sidan härom och för öfrigt tvärs igenom dem alla går en motsats, allt eftersom människorna omfatta det ena eller det andra af nu antydda sätt att ordna offentliga angelägenheter och stifta lag. Ifrågavarande partimotsats är nämligen grundad i psykologiska olikheter. Den beror till någon del af åldern, så att ungdomen följer mera program efter ideal, den mognade åldern mera program efter erfarenhet och behof. Mest vållas likväl denna olikhet af skiljaktighet i temperament. Därför är den allestädes förekommande samt, efter mänskliga mått att räkna, evig, medan de flesta andra partimotsatser gå och komma eller finnas hos ett folk, ej hos ett annat. Men af samma grund är denna partibildning icke lika stark, som de senare pläga vara, ty den är förmedlad af omärkliga öfvergångar från ultra radikal till ultra konservativ. Bland människorna förekomma nämligen alla skiftningar i temperament från det vildaste fantasteri till den nyktraste prosa.

Se vi nu på de partier, som f. n. i Sverige stå emot hvarandra och i senaste valstrid mätt sina krafter, så finna vi genast, huru de åtminstone delvis falla in under nu berörda motsats. De svenska partierna äro nämligen inga statsrättsliga partier, d. v. s. af författningen fordrade och för den behöfliga, såsom de engelska

eller amerikanska, och som sålunda däraf få sin prägel¹⁾, utan utslutande dels sociala, dels allmänt psykologiska efter ofvan antydt skema. Socialisterna och arbetarepartiet äro af förra slaget, liberala och konservativa af det senare. Landtmannapartiet, som äfvenledes förr var ett strängt klassparti, har förlorat mycket af denna karaktär och därmed upplöst sig i en liberal och en konservativ flock. Naturligen är uti intet parti blott en princip förkroppsligad. Socialisterna äro ett extremt klassparti, men följa på samma gång ett visst samfundsideal. Å andra sidan spela sociala motsatser in äfven uti de s. k. borgerliga partierna, ehuru de i hufvudsak äro hvad man kunde kalla psykologiska partier. Därvid är det åter så, att det liberala partiet icke utslutande hyllar principen om lagstiftning efter ideal, det konservativa endast lagstiftning efter behof. Men det är dock sistnämnda motsats, som trycker prägeln på denna partibildning och utgör den egentliga skillnaden mellan dem och deras program. Till orden voro, dessa, såsom nyss nämdes, mycket lika. Men bakom de ungefär likalydande punkterna ligga vidt skilda åskådningar, nämligen just beträffande reformernas på en gång grund och mål. I ena fallet skola dessa vara ett steg på vägen mot ett uppställt ideal, i andra afse de afhjälpande af förhandenvarande behof. Det ena är program öfvervägande efter ideal, det andra öfvervägande efter behof. Detta är trots den yttre öfverensstämmelsen den stora inre olikheten mellan dem.

Efter karakteristiken af de skilda slagen af politiska program följer omdömet om dem. Hvilketdera är att föredraga, program efter ideal eller program efter behof? Flertalet skall säkerligen äfven oafsedt temperamentet genast skänka det förra sitt bifall. Ty kan något för mer gifvas än att i sitt handlande följa ett ideal? Så klart detta synes vara, så kan man likväl icke utan vidare taga det för godt. Ty det är skillnad på ideal och ideal. Medan de sedliga idealen äro det högsta på vår jord, utan hvilka lifvet icke vore värdt att lefva, så äro andra ideal, och däribland de politiska, skapelser af lägre rang. Till sin natur äro dessa blott tankefoster, framsprungna utom af temperament och smak utaf

¹⁾ Se härom vidare förf:s arbete: *Sveriges förfallning och den moderna parlamentarismen*, s. 181 ff.

vissa teoretiska föreställningar om människan och samhället. Men på sådana grundvalar byggas inga evighetshus, och af dem kan man ej vänta en osviklig ledning för handlandet. En lagstiftning fotad på sådana allmänna teorier löper städse fara icke blott att gå utvecklingen i förväg utan äfven att alldeles råka på villospår. De föreställningar om stat och samhälle, som ligga till grund för idealen, kunna nämligen vara oriktiga. För sådana vådor utsättes man ej, om lagstiftningen tager till uppgift endast att afhjälpa redan kända behof. Detta är mera prosaiskt än att efter tänkta ideal skapa människornas lycka, men det är för ett folk tryggare och i längden också lyckligare.

Likväl vore orätt att endast på dessa allmänna karaktärsdrag grunda domen om nämnda partier. Mycket beror äfven utaf beskaffenheten af de ideal, som uppställas, liksom å andra sidan lagstiftning efter behof kan ske på mer än ett sätt. Vi skola med ett par ord beröra hvardera.

De politiska ideal, som för närvarande lefva och verka i den svenska politiken, äro de samma, som återfinnas så godt som öfverallt i nutiden. Båda — ty de äro två — gå tillbaka till naturrättsfilosofien, men det ena, det liberala, har tidigast utvecklats, det andra, det socialistiska, har först i våra dagar mognat till frukt. Båda utgå från föreställningen om människan såsom af naturen god och fullkomlig samt om samhället och staten i sin nuvarande form som ett verk af tyranni och våld. Båda tala därför i lika grad om orättvisan uti det bestående och den historia, som ligger bakom detsamma. Men i öfrigt skilja de sig himmelsvidt, ty medan den ena riktningen ser idealet och därmed hjälpen mot allt ondt uti *friheten*, finner den andra bådadera uti *likheten*. Och dessa två ideer äro i sina konsekvenser som eld och vatten. Den fulla friheten bland människorna skapar alltid olikhet, den fulla likheten alltid tvång. Man kan blott förvåna sig öfver, att två så motsatta principer kunna framspringa af samma rot. Men förklaringen härtill är, att den ena rör individens förhållande till staten och det allmänna — 1700-talets stora patos — den andra hans förhållande till de enskilde och sina likar, som blifvit 1800-talets

stora fråga. Frihetens princip är företrädesvis politisk, likhetens företrädesvis social.

Som bekant ha också dessa båda ur samma rot framgångna ideal fört och föra ännu en förbittrad strid. När socialismen först uppträdde, hade den ingen svårare fiende än frihetsvännerna, de verkliga frisinna, som trodde, att friheten, d. v. s. individens obundenhet af lagar och statsväsen, skulle skänka mänskligheten den sanna lyckan. De svåra erfarenheter, som på det ekonomiska området vunnos af frihetens tillämpning, samt framför allt socialismens uppkomst och snabba utbredning ha bragt detta ideal i misskredit. De gamle liberalerna ha trängts undan och deras moderne namnlisar ha ofta föga mer än namnet med dem gemensamt. De kalla sig visserligen alltjämt »frisinna», men deras förfäder skulle vända sig i sina grafvar, om de det kunde, öfver sådant frisinne. Det s. k. liberala eller radikala partiet har numer för det mesta öfvergifvit frihetens ideal för att omfatta likhetens. Dock skilja de sig därutinnan från socialisterna, att de enligt sina traditioner tillämpa det nya idealet öfvervägande på det politiska området och endast tvekande vilja använda det på det sociala. Af nu anförda skäl är den liberala och radikala politiken i nutiden full af motsägelser. Den ger som förut frihet med ena handen och öfvar tvång med den andra. Exempel härpå gifvas dagligen både hos oss och i andra länder.

Klart är emellertid, att denna kompromiss mellan skilda samhundsideal icke gör det liberala programmet mera skickadt att vara ett idealprogram, snarare tvärtom. Ty först och främst består kompromissen icke uti en organisk sammanväxning af de motsatta idealen, frihetens och likhetens, utan uti deras styckvisa tillämpning, det ena på ett område, det andra på ett annat. Vidare kan man vara förvissad om, att likhetens ideal, som socialismen helt omfattar, och hvilket de radikala allt mer hylla jämte sitt gamla, skall visa sig vara ännu långt omöjligare än frihetens, om det skulle lyckas att i större mån vinna tillämpning. Lägges härtill, att det liberala partiprogrammet, i följd af sin ofvan antydda grundåskådning om människan och samhället, är ohistoriskt och antinationellt, så är tydligt, att omdömet om det samma icke kan utfalla gynnsamt. Den slutsats, hvartill vi komma,

är alltså den, att program efter ideal såväl i allmänhet som alldeles särskildt i förevarande fall äro underlägsna det andra slaget — program efter behof. De senare hålla sig visserligen till jorden, men de äro byggda på erfarenheten och äro nationella. De gå ej heller längre, än behofvet för ögonblicket kräfver, och föra därför ej på villospår.

Såsom ofvan antyddes, kan emellertid sistnämnda princip för reformer tillämpas på mer än ett sätt, bättre och sämre. En svaghet äger nämligen denna princip däruti, att den förutsätter ett klart och skarpt öga för samhällets behof. Saknas detta, så förledes man å ena sidan att taga små och individuella behof för stora och allmänna, å andra sidan att stanna efter behofven och den rätta tiden för deras tillgodoseende. För den förra faran äro de liberala partierna, i den mån de följa behofven, utsatta, för den senare de konservativa.

De samhälleliga behofven växa som allt lefvande sakta fram. Att genast, när första spiran härtill blir synlig, utföra reformarbetet är därför icke tillrådligt. Det blir då de brådmognade minoriteterna, som bestämma utvecklingens gång. I nutiden, då hvarje än så individuellt och litet behof fritt disponerar öfver offentlighetens larmtrumma, kan hvarje sådant genom agitation och högljuddhet blåsas upp och få dimensioner långt utöfver verkligheten. För felsyn härutinnan faller liberalismen lätt offer, på grund af sin allmänna uppfattning om människan och individens rätt gent emot samhället, samt kan därmed komma att påtvinga hela folket reformer, som blott en liten klick anser sig behöfva. Å andra sidan får man väl akta sig för att ej i tide se, när behofven verkligen skjutit växt och äro af allmän natur. Gör man ej det, så kommer man efter utvecklingen, som därigenom förkrympes eller ledes på afvägar. Detta är konservatismens stötesten. Den har då till rättesnöre den riktiga principen, reform efter behof, men tillämpar densamma orätt. Att ej sällan denna förebråelse kan göras det svenska konservativa partiet, t. ex. tidigare i rösträttsfrågan, är obestriddigt. Vill därför detta parti behålla den ledning, som det obestriddigen under senare tid haft, så måste det på annat sätt tillämpa den princip, som ligger till grund för densamma och dess program — lifvets erfarenheter och behof. Ty

det är ej nog att äga den riktiga principen; det fordras äfven, att tillämpningen däraf är riktig.

Om de arbetsuppgifter på det offentliga lifvets område, som f. n. föreligga i vårt land, behöfver ej mycket ordas. De äro för hvar man kända. Hvad vi vilja med ett par ord framhålla, är blott deras sammanhang med tidens stora rörelser.

Det är framför allt tvenne stora företeelser, som uppfylla nutiden och påtrycka utvecklingen sin prägel. Den ena af dessa är omhvälfningen inom de religiösa föreställningarna. Vi befinna oss på en liknande punkt i detta afseende som greker och romare vid Kristi framträdande. Det gamla föreställnings-sättet håller på att upplösas, utan att vi likväl klart se, huru det nya skall bli. Af denna omhvälfning framspringa många nya behof på kyrkans och undervisningens områden. Men därom skall jag ej nu yttra mig. Dessa behof, ehuru djupare än alla andra, ha icke fått något särskildt uttryck uti årets program. Det är de politiska och sociala frågorna, som för tillfället taga uppmärksamheten mest i anspråk. Dessa frågor, huru skiljaktiga de än synas vara, äro åter yttringar af den andra stora rörelse, som uppfyller tiden — arbetareklassens uppstigande. Det pågår en social omhvälfning af stor omfattning uti alla kultursamhällen. Nya befolkningselement och samfundsklasser träda in uti det offentliga lifvet och påkalla uppmärksamhet för sina särskilda intressen. Vi äro ej främmande för detta i Sverige, ty vi ha nyss upplefvat något liknande, när det fjärde ståndet, bönderna, efter 1865 ryckte fram i första linjen. De voro emellertid sedan gammalt inne uti det offentliga lifvet och hade ej så stora anspråk. De, som nu komma, det femte ståndet eller arbetarne, ha aldrig varit med förut och fordra en plats för sig så stor, att den hotar att spränga den gamla samfundsbyggnaden. Mycket i dessa fordringar grunda sig på reala behof, men ännu mer kanske på socialismens utopier. I alla händelser behöfves en omläggning af bestående rättsförhållanden och institutioner i stor omfattning. Det är denna omläggning, som ger upphof till samtliga på dagordningen stående frågor: rösträtten till andra kammaren, reform af första kammaren, den kommunala rösträtten, beskattningen såväl inom kommunen som

af staten samt först och sist den egentliga arbetarefrågan i dess olika moment, såsom arbetsaftal, strejklagstiftning, arbetareskydd m. m.

Nyssnämnda stora rörelse kräver utom dessa reformer på den offentliga rättens område äfven en — man kunde säga — inre omvandling af människorna själfva. De stora massor, som kallas till aktivt deltagande i samhällets angelägenheter, sakna i ganska stor omfattning den hyfsning och den själfbehärskning, som nödvändigt måste fordras. Råhet och dryckenskap äro dessvärre mycket utbredda bland de svenska arbetarne. Att mildra den förra och afskaffa den senare är ett hufvudvillkor, för att de nya rättigheterna ej skola missbrukas. Till de politiska och sociala reformerna bör sålunda komma en uppfostran af de folkelement, som nu träda fram. Denna faller likväl till största delen utanför de egentligen politiska uppgifterna. Den tillhör sålunda i främsta rummet pressen, hvarvid likväl må anmärkas, att detta uppfostringsarbete i första hand måste innebära en rensning af pressen själf. Ty vissa (socialistiska) pressorgan, i stället för att hyfsa massorna, sprida råhet och förvildning ibland dem genom det klasshat, som de predika. Detta är det fria ordets förbannelse i våra dagar, som dock endast af samma fria ord kan afvärjas. Nykterhet och hyfsning hero äfvenledes mest af det enskilda initiativet. Lagstiftningen kan här endast undanrödja hinder och stödja de enskildes ansträngningar. Uti det program, som vi företagit oss att uppställa, kunna sålunda dessa punkter utelämnas, blott man ihågkommer, att de också höra till det reformarbete, som skall utföras.

Efter dessa anmärkningar af allmän natur gå vi nu att uppställa ett politiskt arbetsprogram för den närmaste framtiden. Motiveringen för programmet i dess helhet är gifven i det föregående; de enskilda punkterna däri skola närmare begrundas i en efterföljande kommentar.

Ett politiskt program.

I. Allmän rösträtt införes för val till Andra kammaren på följande villkor: 25 års ålder, fullgjord skatteplikt till staten, där sådan plikt föreligger, samt proportionella val.

II. Nuvarande census för valbarhet till Första kammaren upphäfvdes och inga andra kvalifikationer fordras härför än allmän medborgerlig oförvitlighet och 35 års ålder.

III. Den kommunala rösträtten förändras sålunda, att röstmaximum nedsättes till hälften af det nuvarande och bolags rösträtt i vissa fall upphäfvdes.

IV. Progression och degression liksom skattefrihet vid den direkta beskattningen fastställes genom lag, stiftad i den ordning, RF. § 87 säger. Äfven fastställes på detta sätt eller annorledes nödig kontroll öfver den kommunala skattesatsens maximum.

V. Skyddslagstiftningen för arbetarne utvecklas och åtgärder vidtagas därhän, att det lösa arbetsaftalet, så långt sådant på lagstiftningens väg kan ske, ersättes af fast anställning. I sammanhang därmed ordnas ansvaret för allmänfarlig strejk samt tryggas arbetets frihet.

Den mest trängande reformen gäller *Andra kammaren*. Ehuru den bestående valrätten till densamma lämnar tillfälle för alla partier att där bli företrädade, såsom det senaste valet nogsamnt visar, så utesluter den likväl alltjämt en stor del, framför allt af landtbe-folkningen, som nu mer önskar att äfvenledes få afge sin röst. Allmän rösträtt är sålunda ett samhälleligt behof, som bör uppfyllas. Så länge sådan icke begärdes af de stora lager, som mer eller mindre saknade rösträtt, fanns ingen anledning att tala därom. Den politiska rösträtten är sålunda icke en allmän mänsklig rättighet, hvilken i följd däraf alltid bör finnas, såsom den på naturrättsfilosofien hvilande radikalismen förmenar, utan helt och hållet en frukt af stigande upplysning och själfmedvetenhet. När de senare nått en viss höjd, uppstår önskan att erhålla rösträtt och därmed, när denna önskan blir allmän, äfven behofvet däraf. Dit ha vi nu hunnit i Sverige. Alltså allmän rösträtt till A. K.

under följande villkor: 25 års ålder, fullgjord skatteplikt till staten och proportionellt valsätt.

Om åldersgränsen behöfver jag ej yttra mig. Valrättens utöfning är en offentlig funktion lika mycket som en individuell rättighet. För utöfvande af nämnda funktion fordras en viss mognad, som i allmänhet icke är att vänta före nämnda ålder — om ens då.

Äfven fordran på fullgjord skatteplikt till staten kräfver ej många ord. Den allmänna meningen i vårt land ställer fullgjord skatteplikt och rösträtt i förhållande till hvarandra såsom skyldighet och rättighet och det icke blott beträffande skatt till staten utan äfven till kommunen. Jag delar icke den privatekonomiska uppfattning, som ligger till grund för detta åskådningssätt, allra helst då fullgörandet af skattskyldighet, men icke skattskyldigheten själf uppställes som villkor. Emellertid böjer jag mig för det samma beträffande skatt till staten. Att åter som villkor uppställa den fullgjorda skatteplikten till kommunen är att yttermera sammanblanda skilda ting. Fordran på fullgjord skatteplikt till kommunen liksom öfverhufvud af skattskyldighet till densamma är mycket naturlig, då fråga är om kommunal rösträtt, men den hör icke direkt samman med politisk rösträtt ens enligt det åskådningssätt, som för den senare kräfver fullgjord skatteplikt. Därtill inverkar detta villkor ofördelaktigt på valmanskårens sammansättning, i det att familjefäder däraf mera uteslutas än ogifte. På grund af dessa olika skäl för och emot finner jag för närvarande bäst vara att upprätthålla ofvan nämnda villkor, men ej mer.

Det proportionella valsättet har varit valstridens plattform. Majoriteten i den nya A. K. är icke för sagda valsätt, säges det. Det har vidare varit före tvenne gånger i riksdagen och fallit. Är det då skäl att vidare tala om det? Hör det ej till de programpunkter, som utvecklingen gått förbi, och som därför böra afskrifvas? Motståndarne till nämnda valsätt mena väl så; men detta är misstag. Den seghet, hvarmed denna nya idé försvarats, är redan i och för sig bevis nog, att den icke har sin tid bakom sig utan tvärtom skall och måste segra. Därtill komma andra tecken, som osvikligen visa, att detta är den väg, vi måste gå. Men innan jag anför dem, vill jag egna några ord åt de

skäl, som af motståndarne till detta valsätt anföras emot detsamma.

Dessa skäl äro väsentligen fyra: att det nya valsättet är allt för svårt — att vårt land är så vidsträckt samt att i följd däraf de tätt befolkade orterna få stor öfvervikt öfver den glest befolkade landsbygden — vidare att detta valsätt uppammar ett starkt partiväsen med därtill hörande partistrider — slutligen att rättvisan fordrar, att samma valsätt införes jämväl till första kammaren, och att därförutan detsamma icke bör ifrågakomma.

Af dessa skäl hör det första till dem, som aldrig borde nämnas. Ty dels är det icke sant, att den enskilde valmannen utsettes för några tekniska svårigheter; det är valförrättaren, som får lösa dem; dels häntyder det på den slags konservatism, som aldrig borde ifrågakomma, lätjans och småsinnets. Man vill ha det, såsom man haft det i smått som i stort, men helst i det förra. Det är att låta småsakerna triumfera, att vraka en valreform af stor innebörd och med lyckosamma verkningar, blott emedan man i en detalj får gå ifrån gamla vanor. Långt bättre är då det andra af ofvan nämnda skäl, i grunden 'det enda, som har någon betydelse. Det olika afståndet mellan valmannen och vallokalen spelar verkligt en roll och ger ett öfvertag åt de tätt bebyggda orterna, städerna och stationssamhällena m. m., öfver landsbygden, framför allt i rikets mellersta och nordliga delar. Lyckligtvis kan denna olägenhet utaf de stora valkretsar, som det proportionella valsättet kräfver, på det enklaste sätt i världen häfvas. Man må blott förrätta valet i landskommunerna icke på ett ställe såsom nu utan på flera. Därmed kan afståndet till vallokalen för en hvar så förkortas, att ifrågavarande olägenhet så godt som försvinner. Ville man därtill i någon form införa påtryckning på valmännen att fullgöra sin plikt, t. ex. blott genom att efteråt offentliggöra namnen på dem, som utan laga förfall uteblifvit, så vore detta skäl absolut häfdt. I alla händelser har det genom nyss nämnda enkla åtgärd förlorat sin kraft.

Den tredje af ofvan anförda invändningar emot den proportionella valmetoden beror, där den är allvarligt menad, på ett missförstånd. Man fruktar folkets söndring i partier med däraf följande våldsamma partistrider såsom under frihetstiden, men för-

biser därvid följande. Partibildningen i Sverige är alldeles öfvervägande af social natur och har ingen statsrättslig betydelse. Partierna äro enligt vår författning icke regerande partier, såsom i England, eller ens valpartier, såsom i Förenta Staterna. Med införande af proportionella val skulle de blifva det senare och sålunda få en statsrättslig uppgift, ehuru visserligen af helt annat slag än den, som det amerikanska partiväsendet äger. Men därmed förvandlas icke partierna eller förökas partisöndringen. Den förblir, hvad den var, en följd af de intresse-motsatser och de sociala åtskillnader, som finnas i samhället, och som icke förändras af den politiska valmekanismen. Däremot kommer en god del af valstriden alldeles att upphöra med de proportionella valen. Af valkampens båda moment, arbetet för att vinna partivänner och bemödandena att skada och försvaga motsidan genom angrepp på dess kandidater m. m., kommer det senare att upphöra såsom meningslöst. Okvädinsorden och hetsigheten bli öfverflödiga. Den febrila kamponen och ängslan ersättes af den lugna känslan af att, om man gör sin plikt, så får man, tack vare själfva valmetoden, sin rätt och därmed punkt. Följden af detta valsätt blir sålunda intet af det man fruktar, men delvis raka motsatsen.

Om det sista utaf de mot proportionalval anförda skälen måste sägas det samma som om det första. Det hade aldrig bort framkomma. Där det tages på god tro, vittnar det blott om klen insikt uti saken; och där detta ej är händelsen, är det en rätt ful partimanöver. I förra fallet föres det sålunda fram i rättvisans så ofta missbrukade namn. Alldeles som om rättvisa och likhet vore identiska begrepp! Utan tvifvel, de kunna sammanfalla, men det är tillfälligt; lifvet fordrar väl så ofta olikhet såsom det enda rätta och riktiga. Och särskildt i förevarande fall, beträffande de båda kamrarna i vår riksdag, är olikheten i dessas bildande och sammansättning själfvä grundvalen för densamma. Tvåkamarsystemet är därförutan meningslöst, isynnerhet så som detta system är utveckladt i Sverige. Icke likhet utan olikhet uti valsätt och sammansättning är här det riktiga. Därför har det proportionella valsättets tillämpning på A. K. absolut intet att göra med dess användning på den första. Om det af andra skäl

passar för denna kammare, något hvarom vi senare skola yttra oss, så är det en sak för sig och har intet med vare sig rättvisa eller orättvisa att göra. Den s. k. helproportionalismen är en ren konstruktion, som många visserligen tagit på god tro, men som för dess upphofsmän helt visst blott är en partimanöver — ett sätt att förhindra den planerade reformens genomförande af fruktan för, att denna reform icke skulle lägga hela makten i de nya väljarmassornas händer. Rösträttens utvidgning, som är det sociala behof, som skall tillgodoses, underordnas ett annat kraf, som tjänar blott ett partiintresse. Detta är icke längre program efter ideal; det är krass egennytt.

Sedan vi nu äro färdiga med de inkast, som pläga anföras emot det proportionella valsättets tillämpning vid den allmänna rösträttens införande för val till A. K., skola vi i korthet redogöra för de skäl, som bestämdt tala därför. Ett sådant har redan berörts, då vi påpekade, att partistriden måste bli vida mindre under detta system än med det nuvarande eller hvarje annat majoritetsvalsystem. Detta är i och för sig en sak af oskattbart värde såväl för den inre fredens skull som ännu mer för den kraftbesparing, som därmed vinnas. Om blott hälften af den kraft, som nu nedlägges på den i sig så ofruktbara politiska striden, användes i det produktiva arbetets tjänst, hvilken national vinning vore ej det! Andra skäl, som tala för proportionalismen, äro följande.

En af de brister, som vidlåda den nuvarande A. K., är otvifvelaktigt hvad jag vill kalla det politiska sockenbandet, fordran på representantens hemortsrätt inom valkretsen. Detta var helt naturligt inom de forna bonde- och borgarstånden, men passar icke väl tillsammans med det nya representationsskicket, åtminstone ej med de begränsade valkretsar, som nu finnas. Det är ytterst svårt att med denna kretsindelning i medvetandet implanta RO:s första föreskrift, att hvarje riksdagsman representerar hela folket, icke den lilla del däraf, som valt honom. Bygdeintressena följa därigenom allt för mycket med in uti riksdagen. Vidare begränsas härigenom urvalet eller m. a. o. kandidatlistan på ett betänkligt sätt. Om valkretsarna göras flerfaldigt större, såsom proportionalismen fordrar, så afhjälpes allt detta så

mycket, som för närvarande är möjligt. Man kan nämligen icke utan att göra våld på valmännens önsknings och historiska vanor gå längre och helt och hållet borttaga bostadsbandet. För öfrigt vore det att falla från Charybdis i Scylla och gifva fritt spelrum för yrkes- och lefvebrödspolitici, detta ogräs på politikens fält.

Nära sammanhängande med detta skäl för proportionalismen är dess förmåga att taga ut de bästa, för representantskapet mest passande. Detta är en förtjänst hos nämnda system, som ensamt för sig kunde föranleda dess antagande. Ty behofvet af en rent personlig uppräckning af A. K. är ofanligt stort. Det är ett vanligt tal, att F. K:s uppsättning är klen, men en opartisk granskare torde snarare säga, att A. K. tar priset härutinnan. Otvifvelaktigt utmärka sig den senares medlemmar för större politiskt intresse — och det kan föra omdömet vill — men den politiska mogenheten och kunskaperna svara på intet sätt häremot. Därtill befinna sig bådadera i raskt nedgående i denna kammare.

Denna företeelse, att representationen, ju mer det politiska lifvet utvecklas, dess mindre kommer att bestå af blomman af folket, är ett ganska allmänt fenomen. Dess förklaring är dels det politiska lifvets växande intensitet dels majoritetsvalen. De årliga riksdagarna taga bort för mycken tid från de mera betydande männen, som alltid äro de största arbetarna, och för hvilka tiden därför är dyrbarast. Men framför allt stötas de bort af de politiska valen och valsättet. Vanligen göres från motsidan de största ansträngningar att utesluta just dem. De utsättas därigenom för den förödmjukande risken att bli slagna af kanske en helt obetydlig motståndare. Men hellre än detta draga de sig tillbaka, egnande i stället sina krafter åt det produktiva arbetet. Detta är orsaken, hvarför hos oss, som i de flesta länder, den af allmänna val utgångna kammaren sjunker i andlig nivå. För så vidt som detta beror på ökad politiskt arbete, lär ingen hjälpdäremot stå att finna. Men mot valsättets försämrande inverkan har man ett fullgodt medel uti proportionella val. Med det kan hvarje något så när stort parti få in sina bästa män — naturligen förutsatt, att väljarne förstå att skilja på bättre och sämre. Är

det ej fallet, såsom dessvärre stundom händer, så blir resultatet alltfjämt dåligt, men det är då icke valsättets fel.

Ett annat ännu viktigare skäl för detta valsätt ligger uti partiernas beskaffenhet i vårt land. De svenska partierna äro alldeles öfvervägande klasspartier. När helst sålunda ett parti blir — jag vill ej säga regerande, ty partiregering efter engelskt mönster hör icke till vår författning — men i riksdagen dominerande, så är jämvikten i staten förlorad. Icke riksintresset utan de särskilda klassintressena bli då rättesnöret uti vår inre politik. Visserligen äga vi två kamrar, af hvilka den ena kan balansera den andra i ty fall. Men de senaste fyrtio årens historia lär, att F. K. icke kan i längden motstå den andra, när denna behärskas af ett ensidigt klassintresse. Därför är af vikt, att uti denna kammare själf alla klasser och partier bli behörigen företrädde, på det att intet må bli alltför dominerande. Ty intet klassintresse kan ensidigt tillfredsställas, utan att därvid andra klassintressen trampas på fötterna. Partivälde i Sverige betyder sålunda alltid partiförtryck. I England, där minoriteten idag är majoritet i morgon och tillika vet, att majoriteten icke företräder en klass och dess särskilda intressen och därför icke kommer att förtrycka andra, där finner minoriteten sig utan knot uti att vara minoritet. Men så ligga ej förhållandena hos oss. Det är den olycksaliga felsynen på vår egen författnings natur i förening med en ofullständig bekantskap med den engelska parlamentarismen, som föranleder folk att tro, att majoritetsvalen, som funktionera så förträffligt i England, skola göra det samma hos oss. Så länge de finnas, förblir rösträttsfrågan olöst.

Och härmed hafva vi hunnit till det sista och viktigaste af alla skäl för detta valsätt. Sedan en gång en metod att bereda rum för minoriteterna genom proportionalval blifvit af vårt folk så allmänt känd och varit så nära att förverkligas, skola minoriteterna aldrig finna sig uti att städse vara utestängda och därmed se sina intressen åsidosatta. De skola betrakta sig som rösträttslösa och därför i all evighet fordra, hvad de anse som sin rätt. Vi få ingen fred och vårt folk kommer aldrig ifrån rösträttsfrågan, förr än minoriteterna också bli efter sitt antal företrädde uti A. K.

Se där den slutsats, hvartill man vid öfvervägande af såväl bestående förhållanden som senaste tidens erfarenheter ovillkorligen kommer. Därför är det onödigt bestyr, när motståndarne till det proportionella valsättet nu företaga sig att ställa till begrafning. Som den lede i kasperteatern stiger detta valsätt ständigt upp ur den graf, dit det förpassas, och skall till sist liksom den fara åstad med Kasper själf. Men för ett folk är denna lek icke ofarlig. Därför ju förr det blir slut på leken dess bättre.

Nästa punkt på programmet gäller *Första kammaren*. Helt naturligt har denna kammare ådragit sig de framstormande nya folklagrens, först böndernas och nu arbetarnes, ovilja, enär det blifvit dess lott, sedan konungamakten till god del afsagt sig den roll, som vår författning tilldelar densamma, att uppehålla maktfördelningen inom stat och samhälle, vår författnings grundprincip. Det rop, som från sådant håll stundom höres: bort med Första kammaren, ät emellertid så blottadt på allt sundt förnuft och all känslighet om vår författnings natur; att någon fara-för, att det svenska folket skulle lyssna därtill, ej torde finnas. Det är alltså onödigt att spilla ord därpå. Ungefär detsamma kan sägas om den s. k. dubbelproportionalismens yrkande, att, om proportionella val införas för val till A. K., så bör detsamma ske jämväl beträffande den första. De gode män, som uttala detta, veta föga, hvad de säga. Proportionellt valsätt kan svårligen tillämpas på F. K. utan att fullständigt rubba grundvalarne för dess bildande. Men nu är F. K. såsom institution och med afseende på sättet för dess bildande den yppersta af sitt slag i världen. Ingen nu existerande öfre kammare kan härutinnan mäta sig med den. Jag har tidigare utlagt detta uti ofvannämnda arbete och kan nu äfven hänvisa till ett uttalande af Amerikas främste man på detta område, den bekante I. W. BURGESS (se nedan Strödda meddelanden).

Men om sålunda dessa omogna tankar måste afvisas, så är icke dess mindre säkert, att en reform beträffande F. K. är nödvändig och det af flera skäl. Ett sådant är behofvet af större mångsidighet i denna kammares uppsättning. Ett annat ligger uti den stora förändring af A. K., som valrättens utsträckning till densamma kommer att medföra. De olika delarne i en författning

hänga så ihop, att en förändring i en del återverkar på alla andra. Beaktas ej detta, så störes delarnes rätta samverkan, och slitningar uppstå. Slutligen kräfver framryckningen af samhällets sista klass, arbetarne, att de politiska institutionerna byggas på bredare demokratisk grund. Alla nu berörda kraf tillgodoses genom de ofvan föreslagna reformerna, så långt som för närvarande är behöfligt. Genom borttagande af census för valbarhet till F. K. blir urvalet mycket rikare, i det att antalet valbare mångfaldigas. Och genom den föreslagna ändringen i den kommunala rösträtten få landstingen, F. K:s valkorporationer, en mindre ensidig sammansättning, än den de nu äga. Dessa båda reformer i förening böra betrygga en mera tidsenlig uppsättning af F. K., hvilket är det enda, som en reform af densamma bör afse.

Den kommunala rösträttens begränsning i afseende på röstmaximum är en reform, hvilken icke utom i vissa enstaka fall fordras af ett omedelbart personligt behof. Den kommunala rösträtten är så utsträckt, att de fleste och öfver hufvud taget alla, som intressera sig för allmänna angelägenheter, äga sådan. Och den omständigheten, att den är graderad, motsvaras helt naturligt af de kommunala bördornas fördelning. De större inkomsterna bära ensamme dessa, medan de minsta äro alldeles befriade därifrån. Därför kan något förtryck eller förhiseende af de senares rätt icke gärna förekomma. Endast i fråga om prästval synes ett verkligt behof af större personlig rätt vara allmänt. När vi icke dess mindre föreslå en genomgående begränsning af röstmaximum, så sker det återigen, för att icke ett missförhållande mellan författningens olika delar skall inträda. Om allmän rösträtt införes i det politiska lifvet, skulle ett allt för stort svalg mellan den politiska och den kommunala rösträtten uppstå och föranleda en våldsamt agitation för uppnående af likformighet. Och för likformigheten, äfven om den är obehöflig, falla människorna som beaktant lätt offer. De flesta brådstörtade och omogna reformer ha den att tacka för sin tillkomst. För att undvika en dylik utgång bör därför i samband med öfriga reformer äfven denna ske.

Huru mycket röstmaximum bör nedsättas för att motsvara det behof, som i närmaste framtid kan föreligga, är ej så lätt att säga. Sättes det till hälften af det nuvarande, så lär reformen

blifva stor nog, allra helst om vid prästval införes allmän rösträtt samt bolags rösträtt i ty fall upphäfves.

Vid sidan om nu antydda reformer, samtliga afseende att bereda större plats i det offentliga lifvet åt den samfundsklass, som nu träder in uti detsamma, arbetarne, måste jämväl fordras trygghet för, att de sist anlände icke missbruka den makt, som deras antal förlänar dem, och öfva orätt mot öfriga samfundsklasser. Det område, där detta kan befaras, är *beskattningen*. Därför måste med afseende på den vissa rättsliga skrankor uppställas, som f. n. saknas. Detta är så mycket mer af nöden, som nu mer hela beskattningen till staten är underlagd riksdagen ensam och därtill af den beslutes medels gemensam votering. Det är klart, att här är ett spelrum öppet för våld och våld, allra helst sedan med den nya inkomstskatten principen om progressiv beskattning införts.

Denna princip är ett afsteg från den likhetens grundsats, som eljest är den moderna demokratins ideal. I detta fall är det icke likheten utan tvärtom olikheten, som prisas såsom summan af rättfärdighet — ett vittnesbörd bland andra om principlösheten uti alla sociala ideal liksom om deras växling efter tid och omständigheter. I Amerika t. ex. och Frankrike har ej denna nya lära vunnit insteg; tvärtom har där t. o. m. genom utslag af Förenta Staternas högsta domstol uttryckligen förklarats, att progressiv beskattning är ett afsteg från principen om allas likhet inför lagen, samt att endast den proportionella beskattningen är rättvis. I Sverige ha vi höjt oss för den nya principen, hvilket länder F. K. till ovansklig heder, då det var den, som för detta pris skänkte landet ett mera betryggande försvar. Men det var icke lika hedrande, att sakens konstitutionella sida förbisågs, i det att denna skatt uppfördes såsom bevillning och därigenom underlades gemensam votering. Detta var onödigt, ty den nya inkomstskatten var afsedd att ersätta de afskrifna grundskatterna och borde alltså hafva fått samma statsrättsliga karaktär som de. Men ännu mer, det var farligt och det på dubbelt sätt. Genom att gifva denna progressiva skatt bevillnings natur har man utsatt de nya element, som komma in uti A. K., för en fruktansvärd frestelse att obilligt beskatta den större förmögenheten, men fritaga sig själfva från all direkt skatt. Och denna frestelse är så mycket större, som den

underblåses af socialismens läror och det likhetens ideal, som de predika. Vidare har härmed införts en ny anledning till kif och strid i vårt politiska lif, som icke kommer att lända det till fromma. Det sämsta af alla politiska tvisteämnen är grälet om de gemensamma hördornas fördelning. Däraf följer just hvad man plägar kalla — försumpning.

Den fara, för hvilken vi blifvit utsatta genom denna obe-tänksamma åtgärd, måste i tid besvärjas. Ty faran är nära, såsom Norges exempel bevisar. Detta föregångsland är och förblir ruineradt, tack vare en alltför demokratisk skattepolitik. Därför måste ofvan antydda programpunkt rörande den nya inkomstskatten genomföras i samband med öfriga reformer. En senare uppgift blir att äfven beträffande den kommunala beskattningen utstaka vissa gränser, ty äfven där kan en fara uppstå, om icke för närvarande så i en ej aflägsen framtid. Huru detta skall tillgå, torde vara öfverflödigt att här utlägga. Hela vårt skatteväsen tarvar en genomgående reform. Därvid bör äfven denna sak upp-tagas och erhålla en passande lösning.

Den sista punkten på programmet rör den stora tidsrörelse själf, som föranleder alla andra reformer, tillgodoseendet af de kroppsarbetande klassernas sociala och ekonomiska behof eller den s. k. *arbetarefrågan*. Behofvet, som reformerna skola afse att fylla, är här mycket stort. Utvecklingen har betagit kroppsarbetaren den ekonomiska tryggheten och hänvisat honom till den ständigt osäkra arbetsmarknaden för sin utkomst. Att skänka honom sådan trygghet under livets olika skiften med bibehållande naturligen af den fulla personliga själfständighet, som samma utveckling beredt honom, det är problemet, som skall lösas. Det är i och för sig mycket stort och svårt, men svårigheterna hafva mångdubblats genom tillstötande psykiska moment. Till de reala behofven hafva kommit önsknin-gar, som springa långt framom de förra och knappt se någon gräns. Till en del är detta ett verk af inbillningskraften, men i hufvudsak är det en frukt af teorier och spekulationer öfver det rätta samfundstillståndet m. m. Socialismens utopier och det likhetens ideal, som naturrättsfilosofien fostrat, äro det egentliga upphofvet till nyss nämnda önsknin-gar. Men icke blott dessa utopier utan äfven de läror, som predikas af icke-socialistiska skriftstäl-

lare rörande sätt och utvägar att lösa problemet, fara vilse och förvärra därmed saken. Vi kunna ej här ingå på en kritik af dessa olika läror och teorier, som för öfrigt utförligt behandlats i denna tidskr. (h. 1—3 innev. år), utan blott uttala domen öfver dem och därmed begrunda den ofvan gifna formuleringen af förevarande programpunkt.

Det första och grundläggande misstaget gäller orsakerna till det moderna proletariatets uppkomst. Dessa ligga icke uti den s. k. kapitalismen, d. v. s. produktionens baserande på penningkapital samt utveckling till stordrift med stor arbetsfördelning och stor marknad. Produktionens omvandling har påskyndat ofvan nämnda sociala process, men är icke dess orsak. Denna är — det moderna arbetsaftalet, som löser arbetaren från företaget och hänvisar honom till arbetsmarknaden, där hans arbete köpes och säljes som en vara. Af detta följer med inre nödvändighet arbetarnes proletarisering. Och denna nya aftalsform framgick åter af den allmänna borgerliga frigörelsen från medeltidens bundenhet samt förefanns inom handtverket, långt innan kapitalismen uppstod.

Men äfven de medel att afhjälpa det onda, som föreslagits eller kommit till användning, föra till stor del på villospår. Att så är fallet med socialismens radikalkur, behöfver jag ej vidare utlägga. Detsamma gäller till en ej ringa del äfven de utvägar, som tillgripits af staten och arbetarne själfve. Det allmänna felet därvid är, att de vända sig hufvudsakligen mot det ondas följder i st. f. mot dess orsak. Men visserligen kunde i begynnelsen ej annat vara att vänta. För öfrigt är den första och verksammaste af de åtgärder, som vidtagits — statens skyddslagstiftning —, fullt rationell, ty den träffar det onda icke blott i dess verkningar utan jämväl i dess rot. Alla af staten anbefallda skyddsåtgärder äro nämligen intet annat än inskränkningar uti arbetsmarknaden och arbetets och arbetskraftens behandling som ett ting och en vara. Däremot är statens fortsatta ingripande genom ålderdomspensionering o. likn. postventiva åtgärder, som, om de ock gifva lättnad, likväl äro en allt annan än ideal lösning.

Öfriga åtgärder, som vidtagits, stamma från arbetarne själfve och rikta sig därför helt naturligt blott mot verkningarne af det onda eller de svårigheter, hvaraf desse omedelbart hemsökas. Arbe-

tarnes medel var organisation till strid för högre löner och kortare arbetstid, men i öfrigt själfhjälps vid sjukdom och på ålderdomen. De äldre engelska fackföreningarna ha på ett beundransvärdt sätt realiserat det senare och därmed tills vidare häft det lösa aftalets elaka verkningar. Men hvad här skett inom en liten krets af arbetare, kommer aldrig att upprepas eller att bli allomfattande. Den nyare fackföreningsrörelsen, som dessutom vanligen är genomsyrad af socialism, söker lösningen uteslutande uti arbetsmarknadens monopolisering med däraf följande fordringar: fackföreningstvång för samtliga arbetare samt kollektivafstal.

Denna rörelse, som emellertid stödes icke blott af arbetarne utan äfven af lärde ss. Brentano, Webbs, Sombart m. fl. och deras otalige eftersägare inom litteratur och press, för arbetarfrågan på afvägar. Den förmår ej tillgodose det viktigaste af de behof, som föreligga, trygghet under sjukdom, mot arbetslöshet och på ålderdomen; vidare kränker den andra vitala intressen och föder evig strid, som ingen skiljedomsinstitution i världen förmår häfva. Ty marknadens monopolisering kan den andra parten i detta mellanhafvande, arbetsgifvarne, aldrig gå in på.

Problemet lösning kan endast ske genom att reformera det moderna arbetsaftalet, som är det ondas rot. Men detta sker icke genom kollektivafstal, som blott ändra den yttre formen för aftalet, men lämna det i öfrigt orördt. Statens skyddslagstiftning innebär däremot verkligen en modifikation af det samma till arbetarnes förmån. På den vägen bör man alltså fortgå; men det är icke nog härmed. Den stora förändring af arbetsaftalet, som behöfs, kan icke åstadkommas af staten och ännu mindre af arbetarne själfve. Det är arbetsgifvarne, som ha det i sin hand. Fram alltså arbetsgifvare! På Er hänger till större delen arbetarefrågans lösning.

Staten som arbetsgifvare och kommunerna böra göra början, sedan må alla större enskilda arbetsgifvare (järnvägsbolag och andra stora bolag samt gods) följa efter. Det lösa arbetsaftalet bör utbytas mot fast anställning, som skänker arbetarne utom anständig bärning och måttlig arbetstid skydd och trygghet under sjukdom och på ålderdomen. Utvecklas härtill egna-hemsinstitutionen för arbetare vid smärre företag, som ej förmå bära det

nya arbetsaftalets bördor, så är detta lösningen af arbetarefrågan, så långt sådant genom yttre åtgärder ske kan.

Med detta program för nämnda frågas lösning följer slutligen, att allmänfarliga strejker böra underkastas straffrättsligt ansvar och likaså effektivt skydd beredas strejkbrytare samt öfver hufvud arbetets frihet tryggas.

Blad ur Riksbankens historia.

II.

Karl XII:s krigslån under åren 1702—1712.

Af

Amanuensen C. O. Borg.

Vid konung Karl XI:s frånfälle den 5 april 1697 befann sig rikets drätsel i ett utmärkt skick. Redan år 1693 hade alla särskilda bevillningar kunnat afskaffas. Statsskulden hade under åren 1681—1697 minskats från 44 till 11 $\frac{1}{2}$ mill. dal. silf:mt. I rikets fästningar voro särskilda förrådskassor inrättade, hvilkas behållning år 1697 utgjorde tillhoppa 145,000 dal. s. m. Vidare funnos andra besparingar, hvilka sistnämnda år uppgingo till sammanlagdt 1,704,000 dal. silf:mt, samt dessutom en s. k. sekretförrådskassa, hvilken förvarades i ett hvalf på kungl. slottet och innehöll icke mindre än 1,200,000 d. s. m. Statsverkets inkomster år 1697 beräknades till 6,886,126 dal. s. m. och dess utgifter till 6,356,539 dal. s. m., således utvisande ett öfverskott å 529,587 dal. s. m. Till jämförelse meddelas, att de förra år 1686 beräknats till 4,736,303 dal. s. m. och de senare till 4,389,193 dal. s. m., alltså ett öfverskott af 347,110 dal. s. m.

Förutom ordnandet af rikets drätsel hade Karl XI reorganiserat försvarsverket till lands och sjöss. De härför nödiga medlen hade anskaffats genom den stora reduktionen. Denna reduktion förorsakade emellertid banken svåra förluster. Fasta egendomar, som därstädes pantsatts, indrogos. Innehafvarne ruinerades och

banken förlorade sina penningar. Den fick äfven vidkännas andra förluster under Karl XI:s styrelse. Med anledning af det danska kriget (1675—1679) hade till kronan utlämnats stora lån, hvilka de följande åren återbetaltes. Då slutuppgörelse häröfver verkställdes, påstods å statens vägnar, att en oförmodad ansenlig öfverbetalning ägt rum. Banken däremot visade, att den ännu hade penningar att fordra, men nödgades det oaktadt ersätta det belopp, som staten förmenade sig hafva betalt för mycket. Sedermera erkände visserligen Karl XII denna gäld, men någon betalning följde naturligtvis icke härpå. Vid 1723 års riksdag afskrefvos af nämnda kronolån med ränta till ultimo dec. 1722 601,256 daler s. m. och vid 1726—1727 års riksdag återstoden, utgörande i kapital och ränta till den 12 april 1727 ett belopp af 328,090 dal. silf. mt.

Några månader efter den store rikshushållarens död blef hans son, konung Karl XII, förklarad myndig i en ålder af endast 15 år. Denne började genast bortslösa sin faders efterlämnade skatter, och redan före det stora nordiska krigets utbrott voro pennin-garna slut. Sedan Ryssland, Polen-Sachsen och Danmark år 1699 sammangaddat sig mot Sverige, blefvo stora rustningar af nöden. Men härtill förslog ej, hvad i statens kassar fanns. En ny gärd pålades, och undersåtarna inbjödos att försträcka kronan medel. Äfven till banken vände man sig. I skrifvelse till fullmäktige af den 28 febr. 1700 begärde statskontoret att få veta, huru stora lån banken kunde gifva Kungl. Maj:t. I svaret af den 9 mars redogjorde fullmäktige för de svårigheter, som därvid mötte. Sålunda hade vid blotta ryktet om krig ett sådant misstroende till verket sig yppat, att icke blott ansenliga kapital uttagits utan ock allt för många lånebankoattester (depositionsbevis) måst belånas, hvarigenom den kontanta behållningen otroligt förminskats. Ehuru man gifvit all tjänlig anledning för nya insättningar, hade dock ingen infunnit sig med en penning. Under sådana förhållanden vore det icke möjligt för fullmäktige att nämna några vissa summor, som Kungl. Maj:t kunde få låna. För att likväl efter hand kunna skaffa medel till kronan, hade de förordnat, att försträckningarna till privata skulle på allt görligt sätt inskränkas, »alldenstund banken hos Hans Kungl. Maj:t alltid har den största säkerhet och utan dess höga kungl. hägn och försvar ingen beständighet hafva kan».

Emellertid voro de summor, som genom kontributioner inflöto, jämte kronans öfriga inkomster långt ifrån tillräckliga för bestridande af de mångfaldiga utgifter, som kriget förde med sig. Lånevägen måste alltså i allt större utsträckning anlitas. Redan år 1700 hade Kungl. Maj:t genom bref af den 13 april gifvit kammarkollegium och statskontoret tillstånd att uppnegociera medel mot pantsättning af »Kungl. Maj:ts och kronones gods och andre redbare revenuer och räntor». Två år därefter underhandlades med banken om en dylik försträckning. Den 16 maj 1702 beviljade fullmäktige 40,000 dal. karoliner (= 50,000 dal. silf:mt) mot villkor bland annat, att till bankens säkerhet förskrefs så stort belopp af stora sjötullen i Stockholm, som svarade mot lånet, och att verket själfv finge af därstädes insatta sjötullsmedel hvarje halfår afskrifva räntan å 6 % om året. Under samma år utlämnades mot enahanda säkerhet två nya försträckningar, den ena å 80,000 dal. karoliner och den andra å 100,000 dal. silf:mt. Ansökningar om lån till Kungl. Maj:t och kronan började nu, så att säga, hagla öfver banken. Sålunda beviljades den 24 april och den 27 aug. 1703 sammanlagdt 200,000 dal. s. m. på samma villkor, som ofvan omförmäلتs. På begäran af fullmäktige ratificerade Karl XII de hittills utgångna lånen i en skrifvelse, daterad lägret vid Thorn den 4 nov. 1703. Kort därpå fick kronan ett nytt lån å 300,000 dal. silf:mt under förbehåll, att jämte sjötullen i Stockholm alla sjötullsmedel öfver hela Sverige lämnades såsom pant för detsamma, samt att banken finge afskrifva intresset af Stockholms stora sjötullsmedel, hvilka i banken inflöto.

Medan Karl XII i spetsen för sin här genomkorsade Polen i olika riktningar, beto sig ryssarna fast i Östersjöprovinserna. Slutligen började en rysk flotta uppträda i Östersjön. Detta kräfde nya försvarsanstalter och dessa i sin ordning penningar. Kammarkollegium hemställde i följd häraf i skrifvelse till bankens fullmäktige och kommissarier af den 18 mars 1704 om ett lån å 5 tunnor guld. Penningarna erfordrades »såväl till arméernes och fästningarnes provision och underhåll som ock till den eskaderns utredande, som kommer att kryssa i Östersjön och betäcka de besträngde finske kusterne (mot ryssens fiendtelige attentater), till förtiga de många och store transporter med mycket mera, som vid

desse vidt utseende och torftige krigstider betarfväs». Dessa utgifter voro så pressanta, att de »nu strax in puncto» måste ske. Därför kunde man omöjligen afvänta de terminer, då kontributionerna skulle utfalla, hvilka för öfrigt icke förslogo att bestrida »andre närvarande excessive store utgifter». Slutligen utbrast ämbetsverket: »Och som herrar bankofullmäktige och kommissarierna härmed göra Kungl. Maj:t en särdeles tjänst, så kunna de ock göra sig försäkrade, att detta icke allenast lärer *föröka* hos Hans Kungl. Maj:t den nåd, hvarmed H. K. M. dem redan har omfattat, — — — — utan ock lära de därigenom förvärfva sig ett *odödligt* beröm af alla Hans Kungl. Maj:ts trogne undersåtare».

Fullmäktige svarade härtill, att »för conservation af verkets kredit» vore det visserligen betänkligt att »angripa» detsamma med så starka utlåningar, särskildt under dessa besvärliga krigstider, då man ej vore säker på, huru länge bankens kreditorer låte sina medel stå orubbade kvar. Men för att »i det yttersta» visa sin beredvillighet att gå Kungl. Maj:t med all underdånig tjänst tillhanda förklarade de, att banken skulle prestera det begärda lånet å 5 t. g. mot villkor, att icke blott sjötullen i Stockholm och hela Sverige med allt, hvad därunder sorterade, såsom tobakstullen, koppartullen, salttullen, tjärtullen och tolagen etc., utan äfven småtullarna och accisen måtte lämnas banken till pant för dess försträckningar samt verket, liksom hittills, fritt stå att af Stockholms stora sjötulls räkning i banken afskrifva intresset så för detta som de förra lånen. För den skull anhöllo fullmäktige, att dessa medel måtte allt jämt inflyta i banken och däraf ej utassigneras större belopp, än att vid förfallotermenerna funnes tillgång till berörda intressen. Och som fullmäktige härmed utlånade »icke allenast kyrkors och hospitalers utan ock många omyndige barns och änkors samt flere andras redbareste medel», hoppades de, att banken »vid påträngande tillfälle» måtte få »en prompt och riktig betalning» äfvensom erhålla Kungl. Maj:ts ratifikation af de förra lånen, till verkets så mycket större säkerhet samt fullmäktige och kommissarier »till försvar och trygghet emot hvarjehanda oförmodelig anstöt». Sedan nämnda villkor godkänts, utlämnades lånet. Också försäkrade Kungl. Maj:t »nådeligen» i ett öppet bref af den 18 augusti 1704, utfärdadt i lägret vid Jaroslaw, att »Vi och efter

kommande Sveriges konungar oryggeligen vele och skola hålla alla de villkor», som utfästs i förskrifningarna öfver de två senare lånen, tillhoppa 800,000 dal. silf:mt.

Kort förut hade emellertid till bankens fullmäktige och kommissarier ankommit en annan skrifvelse från Kungl. Maj:t, daterad lägret vid Eczianow den 9 juli 1704. Däri uttalade Karl XII först: »en särdeles förnøjelse» öfver den beredvillighet, banken redan visat att gifva Kungl. Maj:t lån till utförande af dess »desseiner», hvilka endast och allena syftade till att försätta riket »uti ett frid- och roligt tillstånd», hvarifrån det blifvit »förryckt utaf våre trolöse fienders listige anfall». Sedan konungen vidare förklarar sig alltid skola behålla sådan bankens lofvärda zèle »uti ett nådigt åminne», ryckte han fram med det egentliga ärendet. På sin kungl. parole hade han nämligen utfäst att allra sist i midten af oktober 1704 betala 300,000 riksdaler¹⁾ i Danzig eller Königsberg, »till sådane behof, hvarigenom Vi säkert förmode, att detta polnische oväsendet lærer kunna befordras till ett fordorsamt och önskeligit utslag, på det Vi sedan måtte kunna hafva så mycket bättre tillfälle att vända Väre segrande vapen emot Vår hätske fiende, ryssen, och söka till att dämpa dess högmod och skadelige framgång». För den skull anhöll konungen om en försträckning å omförmälda belopp, hvarigenom banken således bereddes tillfälle att göra honom »en mycket réel och angenäm tjänst». Lånet beviljades, hvarom underrättelse afgick till konungen den 19 aug. 1704. Samtidigt framställde fullmäktige och kommissarierna en underdånig bön, att Kungl. Maj:t, »ifall verket skulle komma att känna någon hastig och oförmodelig anstöt af dess kreditorer, då täcktes taga oss i dess nådigste protektion och beskydd för allt obilligt åtal och anspråk och banken efter den förskrifning, som kungl. statskontoret afgifvandes varder, med säker betalning hugna och soulagera». För detta förskott, stort 300,000 rdr eller 600,000 d. s. m., erhöll banken icke blott alla sjötullsinkomsterna utan äfven kopparräntan till underpant jämte förut vanliga conditioner och villkor.

Äfven under år 1705 fick banken »gripa Kungl. Maj:t under

¹⁾ = 600,000 dal. silf:mt.

armarna». I skrifvelse af den 20 juni begärde sålunda kammarkollegium och statskontoret ett lån å 5 t. g., ty statens inkomster hade märkeligen förminskats »dels genom provinsernas förhärjande af fienden dels genom andre af kriget härflytande olägenheter». Därför kunde Kungl. Maj:ts reuener omöjligu nu förslå »till de excessive och ansenlige utgifter, som såväl erfordras till fästningarnes providerande som arméernes och den i Östersjön kryssande flottans underhåll» m. m. Därjämte förklarade nämnda ämbetsverk, att genom de förut lämnade lånen voro »riket och dess provinser emot så mäktige fiender mycket försvarade och därhos många angelägne expeditioner och författningar befrämjade, som eljest på annor händelse hade studsat, Hans Kungl. Maj:t och hela Dess rike till största skada och yttersta fördärf». Denna låneansökan bifölls, hvarpå konungens konfirmation i sinom tid följde.

Redan den 8 jan. 1706 begärde statskontoret ånyo att få låna 200,000 dal. silf:mt i banken. Oaktadt »tidernas svårhet» utlånades dock beloppet. Tiderna voro verkligen svåra. Generallöjtnanten och vice guvernören grefve Ad. Ludv. Lewenhaupt, högste befälhafvare öfver de svenska trupperna i Kurland, hade under rättat defensionskommissionen¹⁾ om »det släta och utblottade tillstånd», hvaruti hans armé befann sig »i mangel så af penningar som beklädnad och nödtorftigt underhåll», samt att han för den skull var »alldeles incapable» att utföra sina till Kungl. Maj:ts tjänst syftande desseiner. Vid den tiden voro alla rikets kassor uttömda och för att undsätta honom hade statskontoret måst »angripa» de till Kungl. Maj:ts enskilda disposition anslagna medel. Som man ingen dag vore säker för, att icke konungens växlar på samma medel kunde ankomma, måste andra penningar snarast möjligt anskaffas. Kammarkollegium och statskontoret vände sig därför till banken med anhållan om ett nytt förskott å 4 à 500,000 dal. silf:mt (den 6 juni 1706). Sistnämnda belopp utlånades på vanliga villkor, hvarefter banken erhöU konungens approbation af de två senare lånen. Det dröjde emellertid icke länge, förrän om-

¹⁾ Så kallades det utskott af rådet, som i konungens stad och ställe handhade Sveriges militära angelägenheter under den tid, Karl XII befann sig utom rikets gränser.

förmälda ämbetsverk åter läto höra af sig. Från alla orter förspordes »svåra lamentationer» öfver brist på medel och munderingar. Verket i Riga och uti de öfriga livländska fästningarna måste förbättras »vid desse farlige konjunkture, då tsaren förnimmes med en stor force vilja de finske och livländske orterna ansätta». De växlar, som dragits af de svenske fångarna i Moskwa, måste betalas likaså den spannmål, som i Pommern upphandlats, och åtskilliga andra leveranser m. m. Med anledning häraf fick banken lämna Kungl. Maj:t ett lån å 400,000 dal. silf:mt (den 25 okt. 1706). Vidare utlånades i olika poster under år 1707 sammanlagdt 700,000 d. s. m. och det följande året tillhopa 12 t. g., »på det Hans Kungl. Maj:t så mycket bättre må kunna utföra dess höga och viktige desseiner samt gränsorterna emot fiendens infall i görligaste måttom blifva försvarade».

För hvarje år, som gick, blef statsverkets penningenöd allt svårare. I början af år 1709 saknade man sålunda nödiga medel »till de mäktiga store utgifter, som själfva oumgäangeliga nödortfen fordrar», och visste ingen annan utväg än att anropa banken om hjälp. Därför anhöllo kammarkollegium och statskontoret om ett nytt lån å 600,000 d. s. Fullmäktige svarade, att, så fort banken hunnit samla ett slikt förråd, skulle detsamma ställas till Kungl. Maj:ts förfogande, och att nu strax kunde erhållas 100,000 d. s. m. Detta belopp utlämnades ock samt kort därefter en lika stor summa. Den 22 maj s. å. begärde nämnda ämbetsverk att utfå återstoden af det äskade förskottet, ty Kungl. Maj:ts kassor voro nu så utblottade, att statskontoret omöjligen kunde lindra nöden bland garnisons- och fälttrupperna, hvilka på somliga orter begynte »af hunger alldeles bortdö». I svaret meddelades, att allenast 100,000 d. s. m. kunde genast presteras. Samtidigt påminte fullmäktige om konungens konfirmation af de senare försträckningarne. Ännu är icke omförmäldt, att Kungl. Maj:t ratificerat de under år 1707 utgångna lånen och en del af 1708 års (6 t. g.). Beträffande de öfriga afgåfvo meranämnda ämbetsverk en dylik försäkran enligt kungl. plakatet af den 13 april 1700 samt tillkännagåfvo, att, så snart korrespondensen mellan konungen och hans rike åter kunde blifva säkert öppnad, skulle de förskaffa banken hans approbation af förskotten.

Efter freden i Altranstädt stannade Karl XII med sin här ett helt år i Sachsen på detta lands bekostnad. Under hösten 1707 drog han därifrån för att uppsöka sin återstående fiende, den ryske tsaren. Två år senare, den 28 juni 1709, förlorade han mot denne slaget vid Poltava och begaf sig till Turkiet. Efter underrättelsen om nederlaget utbröt panik bland bankens kreditorer, liksom år 1700, då det danska kriget började. En mängd af dem strömmade till banken med begäran antingen att, som vanligt, få belåna sina lånebankoattester (depositionsbevis) eller att utfå sina deponerade medel i laga ordning efter skedd uppsägning. Banken måste nu vägra såväl det ena som det andra för att kunna betala åtminstone räntorna å lånebankokapitalen (upplånade medel). Det samma blef fallet med amiralitetskollegiets anhållan om ett lån af 70,000 d. s. m. Kort därpå gjordes förnyad framställning i ärendet. Däri betecknades försträckningen såsom högst angelägen; ty kollegiet hade försäkrat sina kreditorer i Pommern, Mecklenburg och Mark-Brandenburg att få betalning »för levererad ekevirke till skeppsbyggnaden och flottans vidmakthållande». Härtill kom, att, om nödiga medel icke kunde för ändamålet anskaffas, måste den af Karl XI med så stor möda och omkostnad inrättade utrikes ekehandeln på en gång alldeles nederfalla, skeppsbyggnaden och örlogsflootts vidmakthållande studsas samt Kungl. Maj:ts höga namn och kredit på de främmande orterna blifva prostituerad, hvilket allt på många år icke kunde redresseras. Många leverantörer af nämnda virke hade redan ruinerats på grund af uteblifven betalning samt för den skull uppsagt sina kontrakt med svenska staten. Men det oaktadt blef svaret nekande. Samma svar erhöll äfven kammarkollegium och statskontoret, hvilka påyrkade, icke blott att utfå återstoden af det under år 1709 äskade lånet, utan ock att »blifva undsatta» med en ytterligare försträckning. Därefter sökte de kungl. råden att å kronans vägnar uppnegociera penningar i banken till inlösen af de växlar, hvilka lämnats såsom likvid för inköpt spannmål »till Rügiske fästningarnes providerande». Denna låneansökan måste jämväl afslås. Lånebanken ¹⁾ var och förblef i allmänhet

¹⁾ Denna afdelning af banken hade till uppgift att upplåna penningar mot ränta och återbetalning efter viss tids uppsägning samt göra dem fruktbärande genom utlåning.

tillsluten såväl för nya låns utlämnande som för inlösen af förfallna depositionsbevis. (Allenast ränta å de deponerade medlen erlades hädanefter). Denna stängning berodde på, att de penningar, som voro afsedda för utlåning, redan därtill disponerats, och att inga nya insättningar numera skedde. Genom låns indragning kunde banken icke förvänta sig några afsevärda kontanta belopp. Kungl. Maj:t, som var dess störste gäldenär, var oförmögen att göra några afbetalningar å sina lån, och för kreditens skull vågade man icke vägra de privata debitorerna att afbördä sin bankogäld med depositionsbevis (lånebankoattester), hvilka nu kunde »med särdeles avance» uppköpas. På dylikt sätt betaltes år 1709 lån af icke mindre än 66 personer.

Redan den 2 sept. 1709 hade fullmäktige gifvit de kungl. råden tillkänna, hurusom bankens kredit på en kort tid alldeles försvunnit. Ty kreditorerna hade »hopetals» icke blott sökt belåna sina lånebankoattester utan ock, sedan detta icke vidare låtit sig göra, begynt uppsäga dessa bevis, hvilkas inlösen för närvarande icke kunde af banken verkställas, om icke Kungl. Maj:t återbetalte sina lån. Men vore det senare för kronan omöjligt, så begärde fullmäktige, att Kungl. Maj:t täcktes förklara, det vederbörande borde låta sig nöja med den betalning, som banken möjligen kunde efter hand prestera, samt alldeles förbjuda dem att »på något otjänligt sätt med trug, hot och illvilja eller medels executionsvång mot banken» söka utfå sina deponerade medel. Råden funno emellertid betänkligt att utfärda något allmänt förbud mot lånebankoattesters uppsägning och belåning, eftersom sådant torde ytterligare försvaga bankens kredit, utan öfverlämnade till fullmäktige att genom »skälsandragande» betaga kreditorerna alla ogrundade misstankar om någon fara för deras kapitals säkerhet. Rådens mening i detta ämne var otvifvelaktigt den riktiga. Det var alldeles onödigt att officiellt konstatera det sorgliga faktum, att, där intet finnes att taga, har till och med kejsaren förlorat sin rätt¹⁾.

¹⁾ I den nya reviderade upplagan (1886) af Starbäck-Bäckströms »Berättelser ur svenska historien», del VII, läses på sid. 254 följande: »Vid underrättelsen om olyckan vid Pultava hade många börjat uttaga sina penningar ur riksbanken, men rådet förnyade ett af konungen förut gifvet förbud mot sådana uttagningar tills vidare». Af ofvanstående framgår, att något förbud i ämnet icke utfärdats af rådet. Författaren af denna uppsats känner ej heller till, att konungen förut gifvit ett dylikt förbud.

Såsom omförmälts, ägde banken rätt att från stora sjötullsräkningen afskrifva förfallna räntor å kronolånen. Från och med år 1710 hände ofta, att Kungl. Maj:ts tillgodohafvande å nämnda räkning icke var för ändamålet tillräckligt. Fullmäktige gjorde täta påminnelser härom hos statskontoret. Detta lofvade med anledning däraf att föranstalta om nödiga medels insättning å räkningen, eller bad det fullmäktige att i dessa penningelösa tider hafva något tålmod med räntebetalingen. Huru svår rikets ställning var efter nederlaget vid Poltava jämväl i politiskt hänseende, är från historien bekant. Den förre polske konungen och Hans danska Maj:t förklarade Sverige åter krig och ingingo förbund med tsar Peter. Väl blef en dansk här, som landstigit i Skåne, slagen och drifven tillbaka till sitt land, men på de öfriga krigsskådeplatserna gick det olyckligt för Sverige. I Östersjöprovinserna eröfrade ryssarna den ena fasta platsen efter den andra. Äfven i Finland vunno de framgångar. År 1711 var alltså rikets belägenhet mycket brydsam. I skrifvelse till bankofullmäktige af den 2 sept. redogjorde rådet härför på ungefär följande sätt. »Om riket någonsin varit i fara för dess många och mäktiga fiender, så är det visserligen nu, då de samtliga sig sammangaddat för att förstöra den svenska hären i Pommern och bemäktiga sig Kungl. Maj:ts tyska provinser. Sedan detta var gjort, kunde de här i själfva riket infalla och det sköfla och ödelägga, medan Hans Maj:t å den turkiska sidan var sysselsatt. För syftets vinnande hade redan 60,000 man danskar, saxar, ryssar och polacker inbrutit i Pommern, där det svenska infanteriet måst begifva sig in i fästningarna. Sedan fienderna förstört det ringa kavalleriet, som där finnes och föga motstånd göra kan, lära de efter all liknelse hålla fästningarna med en del af sitt manskap instängda och det öfriga med den danska flottan genast till Skåne öfverföra. Och som de danske redan äro ifrån norska sidan inbrutna, lära de så mycket lättare fullfölja sitt uppsåt att från alla sidor intränga i riket och det så ansätta, att ingen räddning vara kan. Till förekommande häraf finnes efter mänskligt omdöme intet kraftigare medel, än att örlogsflottan ännu i höst blifver satt i stånd att kunna uppsöka och med den Högstes tillhjälp förgöra den fiendtliga flottan, hvilken nu mästarare spelar och allehanda våldsamerheter föröfvar med bom-

bers kastande, landsättande och stränders sköflande. Därefter kunde den svenska flottan på tjänligt sätt skaffa det högst beträngda Pommern lust och lisa». Väl hade rådet vidtagit nödiga åtgärder för penningars anskaffande. Men då icke alla medlen kunde sammanbringas så tidigt som behöfdes, begärde rådet att på kort tid få låna 100,000 d. s. m. i banken mot den säkerhet, hvarom fullmäktige kunde med statskontoret öfverenskomma. I svaret meddelade fullmäktige bland annat, att de »uti en så stor, hela riket öfverhängande fara» icke ville undandraga sig att villfara rådets begäran, under förbehåll att beloppet efter fem månaders förlopp återbetaltes, enär banken eljest lopp fara att gå under. I slutet af år 1711 var flottan segelfärdig och öfverförde trupper till Pommern.

Under vintern 1711—1712 fortgick utrustningen af flottan. I skrifvelse till fullmäktige af den 3 febr. 1712 anhöll därför defensionskommissionen, att banken måtte till amiralitetet utlämna 100,000 d. s. m. af de medel, som mot ränta insatts i lånebanken för amiralitetets krigsmanshuskassa. Medlen behöfdes »till flottans reparation, handtverkares dageliga afbetalning, materialiers inköp» och annat dylikt, som strax måste likvideras. Fullmäktige afslogo först framställningen men gingo slutligen in på att utbetala halfva beloppet, 50,000 d. s. m. såsom ett förskott. Då icke mer än 20,000 d. s. m. vid förfallotiden inbetalts på den förra anticipationen å 100,000 d. s. m., blef öfverenskommet, att återstoden skulle sammanslås med det senare förskottet, och att hela beloppet, 130,000 d. s. m., skulle sist inom två månader från den 19 febr. 1712 vara klarerad af först inflytande sjötullar, småtullar, accis och bakugnspenningar samt af kontributionerna för hushyror, peruker, fontanger, vagnar och eldstäder, hvarom allt kammarkollegium och statskontoret på det kraftigaste försäkrade. Vid förfallotermnen, den 19 april, hade allenast 4,666 $\frac{2}{3}$ d. s. m. influtit i afräkning på detta förskott, hvilket föranledde fullmäktige att den 14 maj bönfalla hos Kungl. Maj:t om betalningens erläggande, dock utan påföljd.

På våren 1712 hade från Karl XII (hvilken ännu vistades i Turkiet) kommit befallning, att greve Magnus Stenbock skulle öfverföra sin skånska här till Pommern för att i Polen möta konun-

gen. För den skull måste icke blott denna armé utan äfven flottan utrustas. Af rådet fingo sålunda bankofullmäktige veta (den 23 maj 1712), hurusom det vore alldeles omöjligt för amiralitetskollegium och statskontoret att befordra örlogsflottans utredning och utlopp, om icke banken därtill försträckte 200,000 d. s. m. På grund af bankens utblottade tillstånd måste fullmäktige afslå denna låneansökan. Därefter kallade rådet till sig två fullmäktige och gjorde dem ytterligare föreställning i ämnet. Efter åtskillig skriftväxling medgäfvos fullmäktige slutligen, att 33,000 d. s. m. finge till Kungl. Maj:ts utlånas mot villkor bland annat, att banken från den 1 jan. 1713 skulle såsom säkerhet för detta och de två senare förskotten äga en fri disposition öfver kronans kopparränta, tullafrad och slagskatt att till plåtar förmyntas, sedan allenast anslaget till riksänkedrottningen därifrån afgått.

Det mötte emellertid stora svårigheter för de kungl. råden att fullgöra konungens ofvannämnda befallning på grund af bristande penningetillgång. De sökte icke blott en corps utan äfven hvar för sig på ett eller annat sätt anskaffa de härför nödiga medlen. Enligt en skrivelse från kungl. rådet grefve Arvid Horn till fullmäktige af den 5 juli 1712 hade en god del penningar redan sammanskrapats, men den största delen återstod ännu, utan att man till dess uppbringande hade några flera utvägar att tillgå. I nämnda bref hette det vidare: Emedan det hvar och en trogen undersåte ålåge uti en sådan nöd, som hela Sverige denna tid var stadder uti, sitt yttersta till dess räddande att bidraga, skulle han intet högre önska än att hela hans egendom kunde användas till rikets nytta och bästa. Därför begärde han att få låna 10,000 d. s. m. på sitt stenhus i Stockholm, hvarigenom han kunde blifva capable att understödja Hans Maj:ts närvarande tjänst. Kungl. rådet grefve Gustaf Cronhjelm anhöll äfven om ett lån å 10,000 d. s. m. för samma ändamål och erbjöd såsom säkerhet depositionsbevis, lydande å en dubbelt så stor summa. Fullmäktige måste afslå båda dessa framställningar. Icke bättre gick det med den anhållan, som amiralitetskollegiet s. å. framställde genom fältmarskalk Stenbock, att de 54,415 d. s. m. af tolagsmedlen i Stockholm, hvarpå amiralitetet fått anordning, men hvilka af banken innehöllos i afräkning på ett och annat, måtte genom grefvens

»mycket gällande bearbetande» ställas till kollegiets fria disposition, för att åtminstone ett kvartals löner måtte kunna till »amiralitetsbetjenterna» utbetalas och desse således blifva »encouragerade deras fiender tappert att emotgå». Men om undsättningen uteblefve, voro de »så godt som alldeles ruinerade och mestendels incapable till Kungl. Maj:ts tjänst». Grefve Stenbock föredrog denna angelägenhet för fullmäktige. Den 31 juli s. å. svarade de, att, enär tolagen tillhörde de medel, hvilka banken ägde rätt att använda till intressenas betalning på kronolånen, så kunde det äskade beloppet icke utlämnas. I slutet af augusti år 1712 utlöpte omsider örlogsflottan för att till Pommern konvojera transportflottan med den skånska hären ombord.

Ännu var det icke slut med rådets låneansökningar för år 1712. I skrifvelse af den 27 okt. begärde det sålunda ett förskott å 32,000 d. s. m. »till några oumgängelige, högst angelägna och till rikets välfärd ländande utgifter» samt försäkrade, att banken skulle därför blifva förnöjd af först inflytande kontributionsmedel. Det enda, som fullmäktige kunde göra häråt, var att icke dröja med svaret, hvilket blef nekande. Råden voro emellertid lika enträgna i sin anhållan, som nöden var stor. De förekallade en af fullmäktige och förehöllo denne ärendets vikt, men svaret blef det samma som förra gången. De låto sig dock icke afskräckas. En ny föreställning om hjälp gjordes den 25 nov. och nu med bättre framgång. Sedan bankens fullmäktige och kommissarier »med rena samveten» betygat, att inga andra medel funnes att tillgå än det ringa förråd, som kunde vara i behåll uti växelbanken¹⁾, yttrade de vidare i sin svarsskrifvelse, att, ehuru sistnämnda medel alltid måste vara för insättarna tillgängliga, kunde de dock icke undgå att för den öfverhängande farans skull hjälpa det allmänna. De medgåfvo därför, att 30,000 d. s. m. finge på vissa uppgifna villkor anticiperas.

¹⁾ = giroafdelningen.

Litteratur.

Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik af RUDOLF KJELLÉN. Första delen. Rent europeiska stormakter. XI + 246 sid. Stockholm 1905.

Det är alltid med stort intresse man öppnar en ny bok af prof. Kjellén. Man kan på förhand vara säker om att däri finna en rikedom af nya synpunkter och fruktbärande kombinationer. Skulle resultatet någon gång icke visat sig bestå inför kritiken, hafva de dock alltid verkat tankeväckande och sporrande till förnyad forskning. I det här föreliggande arbetet har prof. K. gått in på ett hittills i svensk litteratur så godt som obearbetadt område: det vetenskapliga studiet af den samtida politiken. Den uppgift, han ställt upp för sig, går djupare än blott att lämna en orienterande öfversikt öfver de nuvarande storpolitiska problemen i likhet med de tyska årsböckernas framställning. Bakom dagspolitikens brokiga virrvarr söker han efter de ledande utvecklingslinjerna, och genom studiet af de närvarande stormakterna vill han belysa lagarne för uppkomsten och blomstringen af storstatsbildningar i allmänhet.

Man behöfver ej ställa sig helt afvisande mot alla försök att finna s. k. »historiska lagar», om man också redan a priori känner sig något tveksam beträffande möjligheten däraf i detta speciella fall, där forskaren ännu står så nära de skildrade tilldragelserna och ej kan hafva den allsidiga öfverblick, som först det längre afståndet medgifver. Det kan här mindre än annars undvikas, att det subjektiva spelar starkt in, så väl när det gäller att bestämma som värdesätta de ingripande faktorerna. Och det kan ej nekas, att författarens framställning, med all sin spiritualitet, på sina ställen har väl mycket journalistisk karaktär.

Ännu så länge har endast första delen utkommit, behandlande de »rent europeiska stormakterna», Österrike-Ungern, Italien, Frankrike och Tyskland. I en kommande del är det förf:s afsikt att gifva en framställning af de öfriga stormakterna och »den stora orientens problem».

Utrymmet tillåter icke att ingå i en utförligare granskning af arbetets innehåll; det blir kanhända tillfälle att återkomma till detsamma, när andra delen utkommit. Följande korta öfversikt torde vara nog för att gifva en inblick i författarens metod och de resultat, till hvilka han kommit.

Innan förf. ingår på framställningen af sitt egentliga ämne, de nuvarande stormakterna, förutskickar han de utvecklingslinjer, hvilka ledt till den världshistoriska typ, som utmärker våra dagar till skillnad från äldre tider. Han framhåller å ena sidan, huru den historiska utvecklingen gått från isolering till sammanslutning, först till ett europeiskt statssystem och sedan till ett alla världsdelar omfattande kultursystem. Å andra sidan, betonar författaren, har härmed organiskt förbundits utbildningen af stormakter på de smås bekostnad. Det är de förstnämnda, som utgöra det egentliga världssammanhållande elementet. Resultatet af utvecklingen har blifvit hvad som kallats »den planetariska situationen». Hela jorden har indragits i historiens nät. Det sedan länge använda begreppet världshistoria har sålunda på den allra sista tiden blifvit till verklighet.

I det andra inledande kapitlet kastas en blick tillbaka på de stormakter, som en gång funnits, men som af olika skäl ej kunnat hålla sig uppe i kampen för stormaktstillvaron. Författarens syfte med denna undersökning är att visa, hvilka faktorer som varit af betydelse för uppkomsten och beståndandet af dessa äldre storstatsbildningar. Han finner dem i läget och utrymmet, i de naturliga gränserna och den nationella homogeniteten, i statsmaktens koncentration och den ekonomiska blomstringen, men framförallt i en jämvikt i utvecklingen af statens och samhällets krafter. Från historisk synpunkt är knappast något att anmärka mot denna inledande öfversikt, och den fyller väl sin uppgift att bilda en bakgrund, mot hvilken man kan bedöma de nuvarande storstaternas styrka och svaghet.

Hufvudparten af arbetet — de fyra kapitlen af sex — egnas åt studiet af våra dagars stormakter, med begränsning till dem, som stå på rent europeisk grund. Hit har förf., som ofvan nämnts, äfven hänfört Frankrike och detta, efter hvad det synes, med rätta, då det franska kolonialväldet, trots sin stora utsträckning, för riket icke har på långt när samma betydelse som det engelska för den storbritanniska staten.

I snabba och kraftiga drag tecknar förf. de fyra stormakterna, sonderar dem i olika hänseenden och ställer prognosen för framtiden. Staterna äro nämligen för honom ej blott geografiska, statistiska och historiska fakta, de äro äfven biologiska eller med andra ord, de äro former af lif. I stormakterna ser han därför de mest imponanta af alla lifsformer på denna jord. Den frestelse till mer eller mindre hårdagna analogier, som ligger i det biologiska betraktelsesättet, har förf. dock lyckligen undgått.

Som man kunde vänta, betonar prof. K. kraftigt de geografiska synpunkterna. Af särskildt intresse och, såvidt anmälaren känner, fullkomligt nytt är hans påpekande af att motsatsen mellan Preussen och Österrike tillika varit en motsats mellan geografiska riktninglinjer: den nordgående Elbe och den östgående Donau. I krisen år 1866 öfvervinnas något så när denna dualism äfven i naturen. Hvad som skedde då, kan från denna synpunkt betecknas som en emancipation från Donau. Tyskland koncentrerades mot norr, mot hafven. — De geografiska synpunkterna, om än starkt framträdande, äro dock ej de öfvervägande. Därjämte undersökas de etnografiska, social-ekonomiska, historisk-politiska och antropologiska förhållandena. Af den sålunda vunna total-öfverblicken drager förf. sedan sina slutsatser beträffande hvarje särskild stormakts utsikter att behålla sin plats bland jordens väldige.

Af dessa, »det storpolitiska spelets hjältar», är det tydligt, att förf. hyser den största sympatien för den tyska stormakten. Trots de ovedersägligen splittrande elementen inom samhälle och stat, förespar han utan tvekan åt Tysklands folk en stor framtid. »Så länge tyskarne efter den störstes af alla tyskar ord »frukta Gud, men eljest ingenting i världen», så skall världen icke blifva dem öfvermäktig», så slutar han sin framställning om Tyskland. Helt annorlunda — långt mindre gynnsamt falla omdömena om de öfriga här behandlade stormakterna. Det i nationellt hänseende så söndrade Österrike, som numera lefver icke så mycket af egen kraft, utan därför att det öfriga Europas intresse så fordrar, anses knappast i längden kunna bibehålla sin stormaktsställning. Det samma förutsäger förf. äfven i fråga om Italien, trots dess nationella och geografiska enhet och dess fördelaktiga läge. Det är landets svaghet i-ekonomiskt och socialt hänseende, försvårad genom de parlamentariska missförhållandena, som göra stormaktsställningen för tung. De inre uppgifterna kunna ej lösas, om man samtidigt måste nedlägga stora kostnader på upprätthållandet af Italiens rangplats bland staterna. Och slutligen skulle det samma äfven gälla om Frankrike trots den till utseendet lysande ställning, detta land för närvarande intager. Det är särskildt två förhållanden, som göra, att förf. ser framtiden så mörk för detta land. Det ena är det politiska lifvets demoralisering, ytterligare förvärrad genom den djupgående konflikten mellan själfstyret i författningen och statsstyret i förvaltningen, en konflikt, som leder till ständigt strid mellan de republikanska och monarkiska principerna. Det andra är det i Frankrike rådande tvåbarnssystemet, som vållar, att detta land allt mer distanseras af de öfriga stormakterna.

Det är alltid en vanskelig sak att kritisera dylika förutsägelser; till slut kommer ändå tro att stå mot tro. Men åtminstone beträffande Frankrike förefaller gifvet den bild, förf. lämnar, vara hållen i väl mörka färger. De parlamentariska förhållandena ha de senaste åren afgjordt visat en ökad stabilitet, och det ser också

nu ut, som om det i striden mellan stat och kyrka skulle vara hopp om en lösning, som tryggade de republikanska idéernas seger öfver l'ancien régime. —

Prof. Kjellén har med sitt arbete åsyftat, ej blott att det skulle fylla den stora allmänhetens behof af en orienterande öfversikt af den samtida historien, utan också att det skulle kunna användas af dem, som idka statsvetenskapliga studier vid universiteten. Det torde knappast vara hans mening, att denna bok skulle träda i stället för de vanliga handböckerna, därtill är den, som han själf framhåller, väl osystematisk till sin uppställning. Men som ett slags läsebok, utfyllande den något schematiska bild, som handböckerna lämna af de moderna staterna, skall den, så mycket torde man redan nu kunna säga, utan tvifvel väl försvara sin plats.

Ht.

Strödda meddelanden.

Första kammaren. Uti decemberhäftet af *Political Science Quaterly* diskuterar den bekante amerikanske politikern och statsrättslärd I. W. BURGESS åtskilliga konstitutionella problem, däribland den öfre kammarens sammansättning och ställning.

Han uttalar sig därvid om Sveriges första kammare på följande sätt.

»Sverige har enligt mitt omdöme kommit närmast en ideal lösning af ifrågakvarande problem, i det att medlemmarne af öfre kammaren väljas af de provinsiella representationerna och stadsfullmäktige i de större städerna, hvilka korporationer i sin ordning framgå af allmänna val, och vidare att representanterna fördelas på valkretsarne efter folktalet. Detta är på en gång konservativt och demokratiskt, konservativt i fråga om valsättet, demokratiskt beträffande platsernas lika fördelning. I Sveriges representation råder dessutom absolut lika makthefogenhet kamrarne emellan i afseende på både initiativ och behandling af ärendena.

Alltså: båda kamrarna komma från folket, och båda representera hela folket, båda hvila på principen om platsernas fördelning efter folktalet, och båda inneha samma makt och myndighet — på sådant sätt uppfyllas samtliga de fyra väsentliga önskemålen beträffande det öfre huset i den moderna staten.»

Så dömer en opartisk sakkunnig om denna kammare!

Nativiteten bland judarne i Tyskland. I *Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden*, lämnar utgifvaren ARTHUR RUPPIN den öfverraskande upplysningen, att nativiteten bland judarne i Tyskland sjunkit från 27,14 ‰ år 1885 till endast 18,40 ‰ 1893 och därmed nått en lägre siffra, än något annat folk på jorden har att uppvisa. Samtidigt har de kristnes födelsesiffra endast obetydligt sjunkit, eller från 37,72 ‰ 1885 till 36,03 ‰ 1903.

Bomullskonsumtionen i Europa. Ur en uppsats af prof. A. OPPEL i *Zeitschrift für Socialwissenschaft* anföra vi följande uppgifter.

Europas behof af bomull är stadigt i ständig tillväxt. För närvarande bearbetas i Europa godt tre femtedelar af Förenta Staternas produktion, nästan hela skörden i Egypten och Turkestan, tre åttendedelar af den indiska, ungefär hälften af den brasilianska och peruanska o. s. v. Uttryckt i balar, utgjorde konsumtionen i de olika länderna i vår världsdal, med bifogande af antalet spindlar, som följer:

		Spindlar (i 1000-tal)	Balar			Spindlar (i 1000-tal)	Balar
Storbritannien	1904	49,727	3,269	Schweiz	1904	1,520	131
Tyskland	1901	8,435	1,581	Grekland	1895	970	150
Ryssland	1904	7,405	1,427	Belgien	1901	936	130
Frankrike	1903	6,150	840	Sverige	1904	372	80
Österrike	1904	3,250	600	Holland	1902	300	50
Italien	1903	2,435	560	Portugal		160	30
Spanien	1896	2,615	330	Norge		88	12

Summa 84,363 9,180

Af förhållandet mellan hela antalet spindlar och konsumtionen af råvara framgår, att hvarje spindel i medeltal bearbetar 0,18 bal om året. Då antalet spindlar i Europa brukar stiga med omkr. 1 1/2 million om året skulle sålunda konsumtionen af bomull årligen ökas med omkr. 270,000 balar.

Sedelcirkulationen i Sverige. Beloppet af utelöpande sedlar utgjorde, i kronor (riksdaler), vid slutet af år:

1865	62,301,475	1885	88,880,261
1866	56,876,978	1886	90,457,081
1867	58,874,126	1887	89,701,671
1868	54,558,138	1888	100,033,413
1869	58,869,112	1889	102,695,182
1870	66,069,655	1890	103,995,416
1871	79,581,875	1891	102,628,420
1872	102,606,979	1892	101,978,273
1873	111,938,774	1893	106,887,292
1874	104,489,117	1894	113,231,655
1875	96,004,691	1895	117,620,251
1876	91,321,132	1896	128,600,028
1877	77,719,022	1897	141,042,935
1878	72,786,002	1898	150,175,185
1879	80,811,092	1899	155,256,386
1880	89,635,439	1900	154,393,480
1881	86,730,089	1901	156,641,181
1882	89,995,082	1902	162,633,841
1883	88,146,612	1903	170,428,972
1884	90,381,575	1904	172,726,638

Under de fyrtio år, som förflutit sedan 1865, har sålunda sedelcirkulationen ej långt ifrån tredubblats. Tager man hänsyn till den samtida folkökningen, blir stegringen naturligtvis mindre. På hvarje invånare kom 1865 i medeltal ett belopp af 15,14 rdr. utelöpande sedlar, 1903¹⁾ hade siffran ökat till 32,64 kr., eller något mer än fördubblats. Gifvetvis har dock penningomsättningen i landet ökat i betydligt starkare grad. Behovet af sedlar är nämligen nu för tiden väsentligt mindre i förhållande till rörelsens omfattning, än det var förr. I postremissväxeln och checken hafva skapats betydligt bekvämare omsättningsmedel; genom snabbare postgång och talrikare bankkontor har beloppet af under transport varande sedlar minskats, och på samma gång har äfven behovet för affärsmän och andra att ligga inne med mer eller mindre betydande sedelkassor blifvit väsentligt mindre. Sålunda kunde man haft skäl vänta, att den nya checklagen och det ungefär samtida införandet af clearing bankerna emellan skulle medfört en sänkning af den utelöpande sedelmassan; dessa faktorer hafva emellertid motvägts af en annan, sannolikt kraftigare verkande, sedelemissionens centraliserande hos riksbanken. Genom de enskilda bankernas förlust af deras sedelutgifningsrätt har nämligen uppstått behof för dem att hålla betydande kassor af riksbankssedlar, åtminstone på de platser, där riksbankskontor saknas. Dessa i bankernas kassor ineliggande sedlar äro inberäknade i den utelöpande sedelstocken.

Växlingarna från år till år i beloppet af utelöpande sedlar följa ganska troget de ekonomiska konjunkturernas förändringar, ja, så troget, att de förra, såsom ASCHEHOUG påpekat, kunna användas som mått på de senare. Så visa de bedröfliga åren 1866—68 en stark minskning af sedelemissionen, den sjunker under 1868 till den lägsta punkt, den i senare tid intagit. Med inträdande bättre tider stiger beloppet åter, tills det 1873 uppnår den höga siffran af nära 112 millioner, mer än dubbelt så mycket som fem år tidigare. Härmed sattes ett rekord, som först 1894 blef slaget. Med året 1873 hade konjunkturerna nått toppunkten, där-efter går det utför, i början långsamt, sedan allt snabbare, tills krisen på allvar bröt ut under loppet af 1877. Samtidigt sjunker sedelcirkulationen och når sin lägsta nivå under det svåra året 1878. Med afbrott för smärre uppåtgående rörelser, som jämväl taga sig uttryck i sedelcirkulationens växlingar, kan den nämnda krisen anses i stort sedt hafva varat ända till 1893. Först mot slutet af detta år börjar den uppåtgående konjunktur, som sedermera oafbrutet varar till 1890-talets slut. Samtidigt stiger sedelstocken starkt. Men äfven sedan konjunkturerna med det nya århundradets början afsevärdt försämrats, fortfar i hufvudsak sedelmassans ökning. Såsom ofvan antyddes, torde emellertid detta bero på riksbankens öfvertagande af hela sedelutgifningen.

Wll.

¹⁾ Folkmängdssiffran för 1904 har förf. för ögonblicket ej tillgång till.

De svenska statsbanornas nettoafkastning utgjorde under de sista tjugu åren i procent af byggnadskapitalet:

1885	3,10	1890	2,63	1895	3,20	1900	3,06
1886	2,41	1891	2,52	1896	3,84	1901	2,37
1887	2,22	1892	2,38	1897	4,72	1902	3,04
1888	2,84	1893	2,46	1898	4,37	1903	3,33
1889	3,06	1894	2,71	1899	3,73	1904	3,45

Sedan 1902 har sålunda afkastningen varit i jämn stigning men uppnår ännu icke de gynnsamma siffrorna från åren 1896—99.

Administrativ praxis.

5. 1891 års förordning om antagande af släktnamn utgör ej hinder för att som dopnamn begagna släktnamn.

Sedan komministern i Södra Råda församling O. A. Groth till kapellpredikanten i Degärfors kapellförsamling A. Nylander för införande i vederbörande kyrkoböcker öfversändt dopattest rörande ingenjören vid Degerfors bruk Hans Olof Westerbergs och hans hustru Agnes Henriette Sundströms son, hvilken den 28 oktober 1904 blifvit af Groth döpt och därvid erhållit namnen Bengt Olof Fåhræus,

men Nylander, med åberopande af Kungl. förordningen den 5 december 1901 angående antagande af släktnamn, vägrat införa dopnamnet Fåhræus i kyrkoböckerna, till dess att för honom uppvisats antingen K. Befhds tillstånd för barnet att jämväl kallas Fåhræus eller vederbörande myndighets åläggande för honom att införa detsamma,

samt Groth på anmodan af ingenjören Westerberg hos domkapitlet i Karlstad anhållit om åläggande för Nylander att i Degerfors kapellförsamlings födelse- och dopbok göra de anteckningar, som grundade sig på berörda dopattest,

förständigade domkapitlet enligt beslut den 7 december 1904, enär den af Nylander åberopade förordning ej ägde tillämpning på dopnamn, rörande hvilka ingenting vore föreskrifvet, Nylander att i vederbörande kyrkoböcker införa det ifrågakvarande barnet med dess i dopet erhållna namn.

Häröfver besvarade sig Nylander hos K. M:t, som enligt beslut den 10 mars 1905 fann besvaren ej förtjäna afseende.

G. T.

6. Sker ågoutbyte mellan hemman tillhörande olika socknar, öfverflyttas utan vidare åtgärd de områden, som gåll i byte, från den ena socknen till den andra.

Hos K. M:t anhöllo dels Lunds sockerfabriksaktiebolag och Brågarps socknemän, att ett jordområde, som genom ett den 30 dec. 1884 fastställt

ägoutbyte afskilts från hemmanet n:r 10 Nefvitshög i Nefvitshögs socken och tillagts hemmanet n:r 1 Brågarp i Brågarps socken, måtte, enär en å området uppförd fabriksbyggnad kommit att ligga delvis i Brågarps och delvis i Nefvitshögs socken samt detta förhållande vållat tvister med afseende å beskattning och mantalsskrifning, öfverflyttas i kommunalt, administrativt och ecklesiastikt hänseende från Nefvitshögs till Brågarps socken, *dels ock* Brågarps sockenmän, att till hemmanet n:r 1 Brågarp förut hörande, vid ofvanberörda ägoutbyte hemmanet n:r 12 Nefvitshög i Nefvitshögs socken tillagdt område måtte i nyssnämnda hänseenden öfverflyttas från Brågarps till Nefvitshögs socken.

Enligt kartan med beskrifningen öfver omförmälda ägoutbytesförändring skedde vid densamma följande förändringar: att n:r 10 Nefvitshög lämnade till n:r 1 Brågarp ägofigurerna 1—3, att n:r 10 Nefvitshög därför erhöll vederlag af n:r 12 Nefvitshög uti ägofigurerna 4 och 5, samt att n:r 12 Nefvitshög undfick vederlag därför af n:r 1 Brågarp uti ägofigurerna 6—11; och utgjorde uppskattningsinnehållet af de ägområden, hvilka sålunda gingo i byte, 3,58 hektar.

Öfver ofvanberörda ansökningar hördes vederbörande, därvid Nefvitshögs socknemän bestredo bifall till ansökningarna, och hemställde kammarkollegium jämväl, att desamma, i det skick, hvori de sig befunno, måtte lämnas utan bifall, hvarvid kollegium framhöll, att, ehuru de ifrågasatta öfverflyttningarna uppenbarligen skulle undanrödja i följd af ägoutbytet uppkomna oregelbundenheter i rikets indelning samt afhjälpa åtskilliga olägenheter särskildt i beskattnings- och mantalsskrifningsafseende, kollegium dock, vid det förhållande att gränsen mellan de båda socknarna vore till läget fullkomligt känd, ansett afhjälpan af berörda missförhållanden icke vara af så trängande behof påkalladt, att de ifrågasatta öfverflyttningarna borde äga rum mot Nefvitshögs socknemäns bestridande.

Landtmäteristyrelsen däremot anförde, att, då ägoutbyten enligt skiftesstadgan skulle verkställas efter mätning och gradering och på sådant sätt, att uppskattningsinnehållet af de mot hvarandra utbytta ägorna blefve lika, ett jordområde, som genom ägoutbyte tillades ett hemman, måste anses helt och hållet träda i stället för det därför lämnade vederlag; att det tillbytta området alltså blefve en lika integrerande del af det hemman, till hvilket det genom ägoutbytet lagts, som det före ägoutbytet varit af det andra hemmanet, hvarför området utan vidare åtgärd ansåges ikläda sig samma kamerala natur som det hemman, hvartill det lagts, liksom det också i och genom själfva ägoutbytet ansåges hafva i administrativt, judiciellt, ecklesiastikt och kommunalt afseende blifvit öfverflyttadt från det ena till det andra hemmanet; samt att landtmäteristyrelsen för den skull och då — med undantag, så vidt styrelsen hade sig bekant, allenast för rikets nordligaste delar, där kronomark låge å ömse sidor om gränsen mellan tvenne socknar — sockengränserna i riket ej utgjordes af andra skiljelinjer än rågångarna mellan de till hvarandra gränsande i olika socknar liggande byar eller hemman, hölle före, att den öfverflyttning i kommunalt, administrativt och ecklesiastikt hänseende af ägor från Nefvitshögs till Brågarps och från Brågarps till Nefvitshögs socken, hvarom framställning

blifvit i ärendet gjord, måste anses hafva ägt rum genom ofvannämnda under år 1884 vederbörligen fastställda ägoutbyten.

En motsatt uppfattning hade uttalats af kammarrätten uti ett ärendet bilagdt utslag af den 30 september 1903 angående beskattningen af Lunds sockerfabriksaktiebolag inom Brågarps och Nefvitshögs socknar, däruti kammarrätten framhållit, att den omständigheten, att visst område genom ägoutbyte förlagts från fastighet i Nefvitshögs socken till fastighet i Brågarps socken, ej kunde hafva föranledt därtill, att området blifvit i administrativt hänseende öfverflyttadt till sistnämnda socken.

Ärendet föredrogs inför K. M:t den 25 maj 1905, hvarvid K. M:t, enär ifrågavarande områden, hvilka vid ägoutbytet tillfallit det ena n:r 1 Brågarp i Brågarps socken och det andra n:r 12 Nefvitshög i Nefvitshögs socken, måste anses numera tillhöra det förra Brågarps socken och det senare Nefvitshögs socken, fann ansökningarna icke till vidare åtgärd föranleda.

G. T.

7. Afslag å sökt namnförändring å en del af ett hemmansnummer.

Sedan hemmansägaren Pehr Pehrsson uti en till kammarkollegium ingifven ansökning anhållit, att honom tillhöriga ^{55/100} mantal af skattememmanet n:r 6 $\frac{1}{2}$ mantal Åkarp i Burlöfs socken af Malmöhus län, hvilken med Litt G. betecknade hemmansdel afskilts genom en å $\frac{1}{2}$ mantal n:r 6 Åkarp år 1903 verkställd och den 30 juni 1904 fastställd ägostyckning, måtte få i kronans handlingar benämnas n:r 1 Mölle gård, utlät sig kollegium genom utslag den 13 februari 1905, att, enär förändring af namn å endast en del af ett hemman och icke å hemmanet i dess helhet måste anses olämplig såsom föranledande oreda i kronans jordeböcker och räkenskaper, blefve ansökningen af kollegium lämnad utan vidare afseende.

Efter det P. häröfver besvärat sig hos K. M:t, anförde kollegium i infordradt underd. utlåtande:

»Till stöd för den sökta namnförändringen har klaganden i de underd. besvären hufvudsakligen åberopat, att speciella namn å frånstyckade och bebyggda hemmansdelar vore af behovet påkallade för vinnande af ordning och reda beträffande adressförhållandena å tätare bebyggda orter, och att detta behof vore särskildt kännbart i afseende å klagandens ifrågavarande hemmansdel, hvilken låge inom ett i stark utveckling varande stationssamhälle samt vore en del af $\frac{1}{2}$ mantal, som genom ägostyckning blifvit deladt i elfva, till villatomter afsedda och delvis redan bebyggda lotter.»

»Lämpligheten af särskild namnbeteckning å hemmansdelar torde väl ur den af klaganden sålunda angifna synpunkt få anses obestriddig, men det lärer å andra sidan vara påtagligt, att införandet i jordeboken af olika namn å särskilda mantalsdelar af ett och samma hemman mindre väl öfverensstämmer med jordebokens nuvarande uppställning och, så länge denna uppställning bibehålles, äfven måste föranleda oreda i jordeboken och i kronans efter jordeboken upplagda räkenskaper.»

»Berörda olägenheter måste gifvetvis blifva än mera framträdande, i ju större omfattning dylika namnförändringar medgifvas; och hvad sär-

skildt angår nu ifrågavarande hemman, af hvilket $\frac{1}{12}$ mantal redan styckats i elfva lotter och jämväl den öfriga delen med hänsyn till den af klaganden åberopade starka utvecklingen af Åkarps stationssamhälle torde komma att för utvidgning af nämnda samhälle i stor utsträckning styckas, skulle med nuvarande trånga utrymme för anteckningar i jordeboken införandet i densamma af olika namn å alla dessa hemmanslotter, hvarom framställningar torde vara att förvänta i händelse af nådigt bifall till de underd. besvären, näppeligen låta sig verkställas.»

»På grund af hvad sålunda anförts, och då behovet af särskilda officiella namn å hemmansdelar lärer blifva tillgodosedt uti det förslag till förordning angående jordregister, som, enligt hvad kollegium har sig bekant, inom den närmaste framtiden kan förväntas varda afgifvet af de under den 30 september 1904 i nåder förordnade kommitterade för utarbetande af underlag för nya fastighetsböcker, tillåter sig kollegium i underd. hemställa, att K. M:t täcktes finna de underd. besvären icke kunna föranleda ändring i kollegii öfverklagade utslag.»

»Slutligen vill kollegium ej underlåta meddela, att förändring af namn å hemmansdelar i några fall blifvit af kollegium medgifven, sålunda att i jordeboken fått vid hemman antecknas, att viss mantalsdel af densamma jämväl må benämnas med annat angifvet namn, men att kollegium, sedan framställningar i sådant syfte börjat allt oftare förekomma, ansett sig med hänsyn till ofvananförda omständigheter icke vidare böra bevilja namnförändring å hemmansdelar.»

Målet föredrogs den 28 juli 1905 inför K. M:t, som ej fann skäl att göra ändring i kollegii öfverklagade utslag.

G. T.

Pontus Fahlbeck, Ett politiskt program.
C. O. Borg, Blad ur riksbankens historia. II.
Litteratur.
Strödda meddelanden.
Administrativ praxis.

Till red. insända skrifter:

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von JULIUS WOLF.
 1905:

- H. 6. *Aufsätze*: L. FULD, Mitteleuropäische Rechtsausgleichung. — P. FRAUENSTÄDT, Zwanzig Jahre Kriminalstatistik. — K. v. SAMSON-HIMMELSTJERNA, Die neuere Agrargesetzgebung in Livland mit Ausblicken auf Agrargesetzgebung und Agrarverhältnisse in Deutschland. 2. — FR. KLEINWÄCHTER, Der gerechte Lohn. — — *Miscellen.* — — *Buchbesprechungen.*
- H. 7. *Aufsätze*: M. TREU, Die Deportation, die Gesellschaft und das Verbrechen. — G. v. ROHDEN, Ein Arbeiterleben. — A. NUGLISCH, Zur historischen Bevölkerungsstatistik der Stadt Breslau. — K. v. SAMSON-HIMMELSTJERNA, Die neuere Agrargesetzgebung in Livland . . . 3. — — *Miscellen.* — — *Buchbesprechungen.*
- H. 8/9. *Aufsätze*: W. SCHAEFER, Der Raum als Weltbeherrscher. — F. HUEPPE, Über Unterricht und Erziehung von sozial-hygienischen und sozial-anthropologischen Standpunkt. — G. v. ROHDEN, Zur Vagabundenfrage. — F. LUSENSKY, Der zollfreie Veredlungsverkehr in Osterreich-Ungarn und der Schweiz. 1. — — *Miscellen.* — — *Buchbesprechungen.*

- Annuaire de la Legislation du Travail*, publié par l'Office du Travail de Belgique. 8e année — 1904. Bruxelles 1905.
- Bidrag till Sveriges officiella statistik.* C) Bergshandteringen, 1904. E) Sjöfart, 1903. Sthm 1905.
- Det ny Aarhundrede.* Halvmaanedsskrift redigeret af P. MUNCH. Aarg. 2. H. 19—23. Kbhvn 1905.
- Fattigvård och Folkförsöring.* Skriftserie utg. af Centralförbundets för socialt arbete fattigvårdskommitté. N:o 1, 2. Sthm 1905.
- Finanstidende.* Organ for dansk Pengevæsen. Aarg. 5. N:o 34—37. Kbhvn 1905.
- Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik*, utg. af M. G. SCHYBERGSON och R. F. v. WILLEBRAND. T. LVIII. H. VI. T. LIX. H. I—II. Hfors 1905.
- Industria.* Industripolitisk halfmånadstidning. I arbetarefrågor organ åt svenska arbetsgifvarföreningen. Utg. HJ. G. WALLGREN. Arg. 1. N:o 1—3. Sthm 1905.
- L'Office du Travail de 1895 à 1905.* Bruxelles 1905.
- Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik.* N:o 2. Sthm 1905.
- Nationalökonomisk Tidsskrift.* Udg. af Nationalökonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. H. 3. Kbhvn 1905.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. H. 4. Sthm 1905.
- Revue du Travail.* Publié par l'Office du Travail de Belgique. Dixième année. Juin, Juillet, Août. Bruxelles 1905.
- Salaires et Durée du Travail dans les Industries textiles.* Au mois d'octobre 1901. Bruxelles 1905.
- Skogsvårds-Föreningens Tidsskrift* 1905. Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 3. H. 6—9. Sthm 1905.
- Social Tidskrift.* Organ för studenter och arbetare. Red. G. H. v. KOCK och E. LILJEDAHL. Årg. V. H. 6 o. 7. Sthm 1905.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* Udg. af Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. H. 5. Kria. 1905.
- Stockholms köpmannaförenings handelskammare.* Årsberättelse för år 1904. II. Sthm 1905.
- The Journal of Political Economy.* Vol. 13. N:o 3. Chicago 1905.
- Tidskrift för postväsendet.* N:o 6 o. 7. 1905.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Årg. 41. Bilaga. Hfors 1905.
- Tidsskrift for Retsvidenskab.* Udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse. Aarg. 18. H. 2. Kria 1905.
- WIKMARK, ELOU, Die Frauenfrage. Eine ökonomisch-sociologische Untersuchung unter specieller Berücksichtigung des schwedischen Bürgertums. Halle a S. 1905.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

 Malmö

Fonder öfver 23,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

